

УДК 398:94 (= 161.2)

Оксана КУЗЬМЕНКО

ФОЛЬКЛОР ПОКУТТЯ: ДИНАМІКА ТРАДИЦІЇ

У статті автор робить комплексний жанрово-тематичний та структурно-семантичний аналіз фольклору Покуття. Висвітлено головні питання історіографії та особливостей динаміки художньої системи. Глибше проаналізовано поетику необрядових ліро-епічних та ліричних пісень, голо-сінь, переказів, які автор записала на теренах Покуття у 1992, 1997, 2013—2015 рр. Зроблено порівняльно-типологічний аналіз давніх та новочасних творів (у межах записів ХІХ—ХХІ ст.), які побутують у традиції регіону та його пограниччях (з Гуцульщиною, східною Бойківщиною, буковинським Підгір'ям). Виявлено особливості репертуарного складу та стилістичні зміни, що закріплюють перехід від ліро-епічних до ліричних текстів. Проаналізовано парадигматичний рівень діахронних змін у семантиці традиційних суб'єктних образів (матері, сина-воїна), символічних образів та концептів (мати-Україна, чужина, війна). Дана оцінка морфологічним змінам, які наявні у новочасних варіантах. Уперше уведено в науковий обіг історичні перекази та оповідання про події Першої і Другої світової війни, про голод 1947 року, які записала автор.

Ключові слова: Покуття, фольклор, локальна традиція, варіант, мотив, образ, фольклорний твір, пісні, усний наратив, легенда, оповідання-меморат.

© О. КУЗЬМЕНКО, 2017

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (133), 2017

Регіон Покуття — один з найбільш цікавих та багатих з народознавчого погляду теренів Прикарпаття, контури якого, за етнографічними даними, досить близькі до географічних. Вони пролягають межиріччям Дністра і Прута, окреслюючи територію своєрідного кута у межах Івано-Франківської обл. у її п'яти сучасних адміністративних районах: Тлумацького, Городенківського, Снятинського, північно-східної частини Тисменицького, а також більшої частини Коломийського (без південної частини), яка межує з регіонами Гуцульщини, Бойківщини, Буковини, Західного Поділля та Опілля [26, с. 11]. Раніше близький до цього обрис Покуття подав авторитетний дослідник українських фольклорних регіонів Роман Кирчів, який зазначив, що район територіально покривається з етнографічним Покуттям, за виключенням його буковинської частини. Завдяки матеріалам усної словесності, опублікованим у чотиритомній монографії «Покуття» Оскара Кольберга, терен з півдня можна окреслити гуцульським передгір'ям та ріками: на південному сході — Прутом, з півночі — Дністром, на заході — Бистрицею [53, с. 26]. Сучасна українська фольклористика може з певністю стверджувати, що з цього терену маємо зібраний значний і різнобічний емпіричний матеріал. Очевидно, саме це мав на увазі Зенон Кузеля, який у середині ХХ ст. небезпідставно захоплено висловився у короткій енциклопедичній замітці, що «людність Покуття визначається ... великим багатством нар.[одної] духової творчості», яким перевищує гуцулів [59, с. 198].

Від того часу минуло понад піввіку, однак цілісної узагальнюючої праці про традиційно-побутову культуру Покуття, про синхронно-діахронний зріз фольклору цього краю, динаміку його фольклору все ще немає. Це надалі уважне висловлену Р. Кирчівим думку про те, що у справі вивчення регіональної природи українського фольклору, його всебічного теоретичного і методологічного осмислення зроблено ще дуже недостатньо [53, с. 11]. Цей факт обґрунтовує актуальність нашого дослідження, що вписане у рамки колективної теми з вивчення матеріальної та духовної культури Покуття під патронатом відділу теоретичної етнології Інституту народознавства НАН України (керівник — д. істор. н. Ярослав Тарас). Відтак з 2013 р. було поновлено і фольклористичне дослідження Покуття, яке упродовж 1992, 1997 рр. проводив професор Р. Кирчів та його тодішні аспіранти (О. Кузьменко, О. Фру-

жинська). У цей же період величезний пісенний матеріал з Покуття, що був записаний упродовж 1970—1990-х рр. на аудіоносії, зібрали та зархували етномузикологи Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології при кафедрі музичної фольклористики Вищого музичного інституту імені Миколи Лисенка у Львові (Ю. Сливинський, Л. Кушлик, В. Коваль, Л. Лукашенко, О. Турянська, І. Федун, Т. Брилинський та ін.) [5].

Відомо, що у термінологічній сфері фольклористики поняття «локальний», «регіональний», «загальнонаціональний» були і залишаються одними з головних, оскільки наświetлюють загальнометодологічну проблему співвідношення культурного розмаїття і універсальності. Про це свідчить низка етапних праць в українській фольклористиці [27; 54; 72] та загальнослов'янському науковому дискурсі [14; 83; 84; 91], предметом якого є вивчення симбіозу загальнонаціонального і регіонального у духовно-матеріальній спадщині окремого етносу, виявлення локальних фольклорних діалектів. Очевидна прагматична суть такого напрямку полягає в аксіоматичній тезі, що «фольклорна традиційна культура у своєму конкретному наповненні завжди регіональна і локальна» [91, с. 156]. Ґрунтовні наукові розробки східнослов'янських фольклористів кінця ХХ — початку ХХІ ст. (І. Денисюка, Р. Кирчіва, С. Мишанича, С. Грици, В. Давидюка; В. Анікіна, С. Неклюдова, В. Новак, Б. Путілова та ін.), заклали фундамент для побудови системних досліджень молодшої генерації українських науковців (М. Марфобудінова, В. Головатюк, І. Павленко, О. Білик, Н. Кравчук, В. Телеуця, Т. Шемберко, Г. Магас, О. Харчишин, О. Черненко та ін.), які розглядають регіональну специфіку жанрів фольклору на вербальному (семантика, синтактика) і прагматичному рівнях. Такий теоретико-методологічний підхід у розумінні явищ традиційної духовної спадщини стосується не тільки історико-соціального, культурологічного, але й просторового аспекту, адже регіонально-локальне вивчення важливе тим, що воно конкретизує загальноносівову тенденцію «просторової сегрегації» (З. Бауман) в умовах триваючого процесу формування локалітетів, які можна вважати «точками згущення культурної енергії» [96, с. 10].

Метою нашої статті є діахронно-синхронний аналіз фольклорної традиції регіону Покуття, тобто

висвітлення того, «що» передається через століття, «як» і «за яких обставин» [27, с. 3]. Це дослідження — узагальнююча студія наших попередніх публікацій [41—63; 95], на основі яких зроблена спроба комплексного висвітлення історико-типологічних та структурно-семантичних особливостей фольклорних творів різних жанрів, які побутують в покутському ареалі до тепер. Задля досягнення мети були поставлені такі завдання: 1) простежити регіональну своєрідність та загальноукраїнську спільність у сучасних фольклорних творах, через які відбувається фольклорна трансмісія; 2) пояснити парадигматичні зміни, які відбулися у текстах різних жанрів на тлі типологічного зіставлення їх із варіантами порубіжних карпатських і прикарпатських зон (Ґуцульщини — на південному заході, Бойківщини — на заході, Буковини — на південному сході та Опілля — на північному заході) і загальнонаціональним фондом; 3) виявити та оцінити напрямок руху давніх обрядових та необрядових пісенних творів, порівнюючи їх із записами початку ХХІ ст., що функціонують в репертуарі носіїв цього регіону чи певного локального осередку (одного села чи окремого виконавця), що допоможе побачити специфіку фольклорної спадщини даного етнорегіону; 4) виявити особливості жанрового складу, звернувши більше уваги на комплекс покутської необрядової пісенності та прози.

Основним джерелом дослідження є наші власні польові записи, зроблені під час кількох експедицій на Покуття (1992 р. [1], 1997 р. [2], 2013—2015 рр. [3; 4]) та розшифровані, згідно з новочасними вимогами, фіксації тексту і його контексту. Важливим та необхідним матеріалом для аналітичного опрацювання та компаративної оцінки послугувала наукова література: бібліографічні описи [107], історичні праці, регіональні енциклопедії [41]), а, головне, — доступні етнографічно-фольклорні колекції. До останніх належать друковані та рукописні матеріали із зібрань Наукового архівного фонду рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М.Т. Рильського [7—13], Відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника [4], Архіву Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології при кафедрі музичної фольклористики Вищого музичного інституту імені Миколи Лисенка у Львові [4]. Важливими для розуміння цілісності фольклорної трансмісії є видання спогадів про культурно-

мистецьке життя різних поколінь покутян, які друкувалися у діаспорних виданнях [22; 102], та новочасна науково-популярна краєзнавча література, в якій майже кожна історія покутського села містить підбірку із записів місцевого фольклору [28; 30; 50; 70; 73; 104; 110; 111; 113].

Історіографія фольклористичного дослідження Покуття: головне з відомого та нове

Всестороннє культурологічне осмислення Покуття, починаючи від кінця XVIII-го, тривало упродовж кількох століть. Відтоді датуються перші збережені фрагментарні згадки про територіальні обриси, побут, звичаї, календарно-родинні обряди та пісенність цього унікального закутка української землі у працях зарубіжних учених-мандрівників Бальтазара Гакета, Едмунда Спенсера, Карела-Владислава Заппа [44, с. 45—51]. Найдавніші записи української пісенної та прозової усної творчості з цієї частини Галичини відомі завдяки фольклорним зібранням першої третини XIX ст., серед яких піонерами у цій справі стали молоді українські діячі з кола «Руської трійці» — Григорій Ількевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, народознавчу діяльність яких ґрунтовно дослідив Роман Кирчів [54; 52, с. 70—72]. Ми тут повторимо тільки найголовніші відомості, що стосуються фольклористичного аспекту праці Григорія Ількевича (1801—1841), який у середині 1830-х рр. працював учителем у Коломиї. Переїхавши незабаром до Городенки, Г. Ількевич відзначився великою ретельністю у фіксації фольклору цього краю (приповідки, загадки, історичні пісні). Особливо цінним вважається його короткий опис народного весілля з піснями Коломиїщини [77, с. 9]. Матеріали Г. Ількевича попередили і певною мірою зініціювали зацікавлення Якова Головацького (1814—1888), який здійснив у цей край дві народознавчі подорожі улітку 1833 і навесні 1834 рр. (Коломия, Городенка, Серафінці, Стецева, Гор.¹). Результати власних фольклорно-етнографічних записів та інших збирачів (Тима Бурчачинського, К. Булонського, Івана Вагилевича [78]) згодом він опублікував у відомому чотиритомному зібранні «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (Москва, 1878). Тексти, на жаль,

¹ Тут і далі назви повітів, районів, записувачів слід розшифровувати за «Переліком умовних скорочень».

Могила отця Йосафата Кобринського (1818—1901), організатора Народного дому в м. Коломиї, с. Мишин Коломийського р-ну. Світлина О. Кузьменко. 10.07.2013 р.

не мають точної паспортизації, за винятком колядок, які були зібрані на гуцульсько-покутському пограниччі у с. Чорний Потік Коломийського пов. [82, с. 101—108] та весільних пісень з Станіславського та Коломийського повітів [82, с. 323—338].

У контексті загальноєвропейського романтичного руху, який сприяв збереженню унікальних зразків народної творчості, варто згадати також працю польських народознавців, які у 30-ті рр. XIX ст. долучилися до видань українського пісенного фольклору, у тому числі з Покуття. Скажімо збірка Вацлава з Олеська «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (Львів, 1833) містить понад п'ятдесят весільних пісень з варіантами із Станіславського та Коломийського пов., які виконували під час різних етапів весілля, зокрема тих, які супроводжували обряд вінкоплетин, розплітання коси молодої [118, с. 3]. Тут же опублікована з приміткою «галицька» пісня «Чорна рілля ізорана, гей-гей», що є версією козацької балади про смерть козака від турків. Вона стала знову популярною після Першої світової війни

(1914—1918), будучи поширеною не тільки на Закарпатті, Пряшівщині, Буковині, західному Поділлі (за даними другої половини ХХ ст.), але й на Покутті (свідченням чому наші записи з Устя, Прутівки, Завалля Снят., Буківна Тлум., Тишківці Гор.).

Двотомовий збірник *Казімежа Вуйцицького* «Pieśni ludu Biało-Chorwatów, Mazurów i Rusi znad Bugu» (Варшава, 1836—1937) також подає одні з найдавніших варіантів історичних, побутових та обрядових пісень, зокрема низку колядок з Станіславського повіту [119, s. 246], а також баладні пісні, які півстоліття пізніше О. Кольберг включив до свого видання [116, с. 76—77, 170]. Зібрання *Жеготи Паулі* «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi» (Львів, т. 1, 1839), який активно користувався матеріалами Г. Ількевича, є також вартісним, хоча і не має повної паспортизації [117]. Тут зафіксовані зразки обрядових та баладних текстів, варіанти яких донині побутують на Покутті, а саме: колядки та щедрівки («Щедрий вечір, добрий вечір», Джурків Кол. [3, арк. 17, 230]), маланкові пісні («Нині Мелані, завтра Василю», Коршів Кол. [3, арк. 149—150]), гаївки («Воробелю, сватку, сватку», Тишківці Гор. [3, арк. 149—150]), весільні пісні та коломийки, історичні балади (зокрема оригінальний покутський варіант «Турки село грабували», Завалля Снят. [28, с. 52]) на сюжет «Теща в полоні у зятя-татарина» (III—А-17). Навіть спорадичні коментарі (вказівка на час, місце, адресата) у згаданому виданні є цінними, оскільки дають відомості про контекст виконання, за якими вдається простежити певні локальні особливості. Важливими з точки зору популярності колядкових новотворів на суспільно-побутову тематику вважаємо зауваження про те, що колядки в Станіславському пов. називають «громадськими» піснями» [117, т. 1, с. 2], а також примітки, які висвітлюють генезу реліктових явищ календарно-обрядових пісень та весільних ладканок [117, т. 1, с. 66].

З другої половини ХІХ ст. значний вклад у запис та публікацію пісенного фольклору Покуття вніс видатний польський фольклорист та етнограф *Оскар Кольберг* (1814—1890). Він увійшов у народознавчий дискурс кінця ХІХ віку, окресливши на століття вперед стратегію і практику збирацької діяльності та єдиції. Зауважимо, що саме дослідницькі принципи О. Кольберга скерували на шлях фронтального охоплення усіх етнорегіонів польських земель, а ши-

рокі межі теренів польового обстеження дали змогу вченому плідно застосувати — чи не вперше так системно у тогочасній науці — географічний (або регіональний) метод дослідження у стосунку до польської, білоруської усної словесності, але значною мірою до українського фольклору, що склав основу збірника «Покуття» («Рокucie», 1882, 1883, 1888, 1889) [116]. Ця праця, якій усесторонню оцінку одним з перших дав Володимир Гнатюк [23], а Іван Франко використовував у своїх порівняльних студіях, надалі вважається унікальним корпусом різножанрових текстів з одного регіону. Покутські казки і легенди, перекази і загадки, необрядові й обрядові твори (особливо запис весілля з Городенківщини), рідкісні на сьогодні бурлацькі і чумацькі пісні про безталання та смерть в дорозі, хрестинні пісні та похоронні голосіння — усі разом вони відтворюють багатобарвну палітру народного буття і культури Покуття середини ХІХ ст. [44, с. 220—221]. Вражає широта географії, представлена у збірнику, де є записи, що, по суті, відображають окремі маршрути у чотири повіти: Коломийський (Джурків, Загайпіль, Годи, Корни, Коршів, Мишин, Фотинія), Городенківський (Городниця, Чернелиця, Кулачківці, Чортовець, Олієво-Корнів), Товмацький (Тлумач, Гарасимів), Снятинський (Кулачківці, Заболотів) [97].

Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. народна пісенність Покуття не виходила з поля зору багатьох знаних українських фольклористів. Деякі з них послуговувалися матеріалами кореспондентів, як от Михайло Драгоманов, який у монографіях «Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880)» (Женева, 1881) [38, с. 120—121] та «Політичні пісні українського народу ХVІІІ—ХІХ ст.» (Женева, 1885) [39, II, с. 119] використав записи *Костянтини Бородайкевич* (Ріжне (Рожен) Коломийського пов., 1870-ті рр.) та *Мелітона Бучинського* (Кутище Тлумачького пов.). Покутські тексти особливо придалися для висвітлення питання міжжанрових перетікань варіантів козацьких пісень в рекрутські, бурлацькі, розбійницькі, а також для з'ясування народного погляду на важку жовнірську службу в царському війську. Аналізуючи зміст творів соціально-історичної тематики, в яких відображені гостро драматичні моменти життя підневільних селян у безправному покріпаченому суспільстві царської Росії середини ХІХ ст., учений, вказав не тіль-

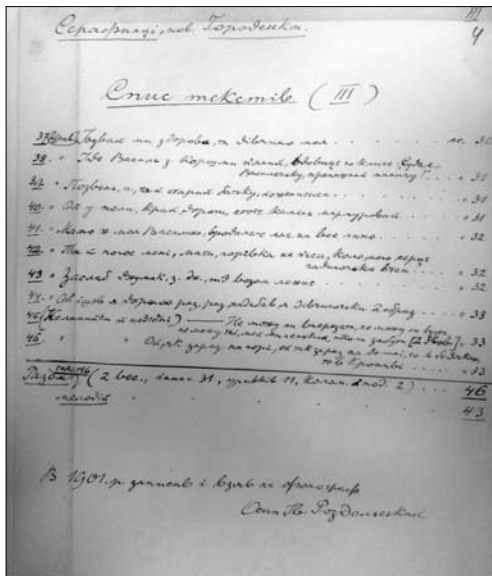
ки на факти типових жорстоких фізичних покарань, але звернув увагу на дуже важливі етноментальні риси гідності українців, пишучи зокрема, що «...не так біль, як стид гризе гордих українок (виділення наше. — О. К.) од панської бійки» [38, с. 36].

Оригінальні тексти різних жанрів прозового і пісенного фольклору з Покуття доповнюють записи Івана Франка, зроблені у 1880 р. в коломийській тюрмі від братів Батовських, які походили з с. Ценева та Івана Васильківського із с. Уторопи Коломийського пов., та від Якова Сидорука з с. Чортівця Обертинського пов. (тепер Городенківщина) [79, с. 67, 70, 218—219]. Саме покутські варіанти пісень він згодом використовує як основний джерельний матеріал для компаративного аналізу та структурних реконструкцій у кількох своїх студійних монографіях «Студії над українськими народними піснями» (1907). Тоді Франко записав пісні про кохання, про родинну несправедливість та неволю жінки за мужем п'яницею («Ой дубе, дубе кучерявий»), про конфлікти жовнірського буття, наймитські пісні, кілька десятків коротких коломийок та довгих ліро-епічних пісень на сюжет «Іван та Мар'яна». Особливе місце у фольклористичній лабораторії Франка займала балада про «смерть козака в степу» («В темнім лісі сніжок упав»), яку вважав «найпопулярнішим витвором нашої людвої творчості», у першу чергу її покутські варіанти [108, т. 42, с. 138—142]. Не оминув Франко увагою і малі жанри фольклорної прози Покуття, включивши до варіантних гнізд паремій свого фундаментального тритомного видання «Галицько-руські народні приповідки» (Львів, 1905, 1907, 1910) кращі тексти зі Снятинщини (Снятин, Белелуя, Карлів, Орелець, Стецева, Туглукив), Коломийщини (Коломия, Ключів, Гвіздець) та Городенки. Сатиричне вістря примовок спрямоване на викриття різних малих і великих моральних вад людини [21, т. 1, с. 473; т. 2, с. 362], проти брехні [21, т. 1, с. 183; т. 2, с. 266], здириства і скупості [21, т. 1, с. 707; т. 2, с. 164], злодійства [21, т. 3, с. 614] та п'янства [21, т. 2, с. 302] тощо. Покутський фольклор нерідко був художньою інкрустацією та лейтмотивом авторських творів І. Франка [79, с. 313].

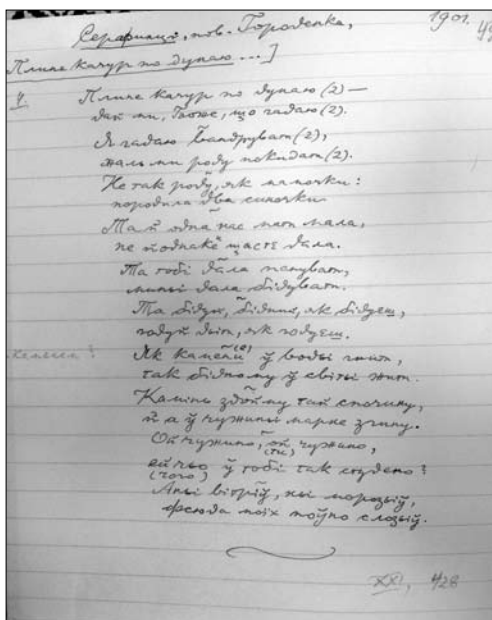
На зламі століть, а навіть у складний час Першої світової війни записи на Покутті чи від осіб, які походили з цього терену, продовжували робити інші

діячі культурно-просвітницького руху Галичини: Богдан Заклинський (Оршів Снят. пов., Ворона, Миловане, Озеряни, Підпечери, Чорнолізці, Марківці, Торговиця, Грушки, Тл. пов. [71, с. 736]), Осип Дерев'янка (Русів [10, арк. 57], Видинів, Стецева, Снятин, Тулова Снят.), Петро Шекерик-Доників (Підгайчики Кол. [12, арк. 50—56], Борщів Снят. [11, арк. 7]), Осип Маковей (Топорівці, Гор.; Трійці Снят. [81, с. 428], Гринівці Тл. [92, с. 428]). Перелічені шанувальники української усної словесності та менш знані ентузіасти народознавчої справи (О. Стайничий (Джурків, Гор.), В. Крийчук (Воскресінці Кол. [9, арк. 59—62], Марія Гаморак (Трійця, Стецева Снят., Ясенів Гор. [109, с. 414], Топорівці Гор. [114, с. 439]), О. Стефанович (Вільхівці Гор. [92, с. 254]) надсилали свою кореспонденцію до І. Франка чи до секретаря Етнографічної комісії НТШ В. Гнатюка, значна частка якої досі зберігається в його особовому фонді № 28 Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України.

Найбільш цінними можна вважати записи тих осіб, які були родом із неповторного закутка прикарпатського краю, оскільки вони добре знали місцевий фольклор і були «включені» в локальну традицію Городенківщини (Лесь Мартович (Торговиця) [89], Іван Волошинський (Делешів) [19; 92, с. 423—424]); Снятинщини (Олекса Іванчук (Тростянець), Василь Равлюк (Вовчківці) [20, с. 183—214], Василь Стефаник (Русів) [33], Наталя Кобринська (Белелуя) [32], Іван Палійчук, П. Сиротюк та інші. За неможливості у цьому місці більшого аналізу відсилаємо до монографії Ганни Сокіл «Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ — першої третини ХХ ст.» (2011), яка подала докладний статистично-генеалогічний опис доробку згаданих покутських збирачів [100]. Тут же наголосимо на тому, що з погляду сучасної оцінки зібраного наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. фольклорного матеріалу дуже вартісними та оригінальними є записи обрядового фольклору, зокрема колядок і щедрівок (Ю. Федорчука, М. Романюка, В. Равлюка, О. Войциха [57, т. 1, с. 57; т. 2, с. 9—10, 16, 29, 155—156, 181, 234]), весільних пісень (І. Волошинського, Олени Голубович) [18], похоронних звичаїв та голосін з Городенківщини [90].

Автограф рукопису переліку текстів із фольклорних записів Осипа Роздольського в с. Серафимці на Городенківщині. Із фондів НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського

Автограф пісні «Пливе качур по Дунаю» у запису О. Роздольського, 1901 р. Із фондів НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського

Найкращі і найбагатші покутські варіанти обрядового і необрядового фольклору, прози опублікував В. Гнатюк на сторінках наукових періодичних видань Наукового товариства імені Шевченка. У кількох томах «Етнографічного збірника» (1904, т. 15; 1905—1907, тт. 17—19; 1914, тт. 35—36, тт. 37—38) та «Матеріалах до української етнології» (1919, тт. 19—20) представлені естетично довершені зразки коломийок та переказів про опри-

шків (записи М. Романюка в Іванівцях Кол.) з покутсько-гуцульського порубіжжя, демонологічні оповідання про страхи зі Снятинщини («Страханна», «Страх на мості», «Страх пряде кужілку», «Страх у виді індики» та ін.) [46, с. 22—23, 28, 84—92], казки про тварин (О. Кольберга, І. Волошинського, А. Онищука) [105, с. 24—27, 32—33, 35, 479—480], оповідання з соціально-побутовою спрямованістю, зокрема про пригоди гуцулів-тютюнарів, які записали *Андрій Онищук* (Карлове) та *Олекса Іванчук* (Тростянець) у Снятинському пов. [23, с. 187—188].

Відомо, що на заклик В. Гнатюка та І. Франка «Збирайте етнографічні матеріали!» (1902) відгукнулося чимало покутських священиків, учителів, письменників та громадських діячів усєї Галичини. Для деякого цільове записування починалося ще від перших студентських мандрівок на Покуття, як от для *Михайла Павлика* (Снятин, Стецева Снят.) [80, с. 7], які згодом переросли у постійні відвідування краю під час канікул. Незабаром цей терен потрапив у поле зору авторитетного збирача фольклору *Осипа Роздольського*, який у 1901 р. відвідав с. Серафимці Городенківського пов., де записав цілу низку багатих локальними змістовими мотивами варіанти колядок, весільних, родинно- та соціально-побутових пісень, коломийок. Особливо цікаві розлогі тексти жовнірських балад та емігрантські новотвори [13]. Саме у цьому селі у міжвоєнний період була сконцентрована потужна фольклоротворча атмосфера, яка породжувала культ рідної пісні, що був виплеканий «численнішим інтелігентським елементом», тими молодими людьми, які навчалися в гімназіях, семінаріях та університетах [22, с. 116—117].

У другій половині ХХ ст. а головню у 1960—1970-ті рр. збирацькою діяльністю духовної спадщини Покуття зайнялися академічні працівники Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського, серед яких найбільш активно *Софія Грица*. Тоді ще молода дослідниця відвідала кілька сіл на Покутті (Дубки, Кунісівці, Гор., Красноставці, Олешків, Чернелиця Снят.) з метою запису варіантів пісень-хронік про історичні та родинні драми («Про Чайковського», «Про пацифікацію» [101, с. 216—217, 286]) та різні види соціально-побутових пісень про наймитування [74, с. 425], рекрутське життя [92, с. 501, 514—515]

для збірників у серії «Українська народна творчість». До цього багатотомного видання були залучені матеріали позаштатних кореспондентів з Покуття (Д. Кавацук, М. Шкуручак, М. Іванків, В. Григорак [8], Микола Гушул [20, с. 426—463]).

Робота у напрямку запису новочасних фольклорних текстів на Покутті поживалася від 1980-х рр., коли місцеві краєзнавці, фольклористи та етнографи Є. Стефурак (Топорівці Гор.) [102], Микола Андрусак, Михайло Паньків (Вербівці Гор. [88]), Кузьма Смаль (Русів, Задубрівці, Стецева, Тулова, Підвисоке, Белелуя, Снят.) [85]. записали велику кількість пісень. Тоді ж для збереження казкової прози, мистецька народна традиція, яка в останній третині ХХ ст. почала пригасати, багато зробили Микола Зінчук [106], Степан Далавурак (Кулачківці, Вовчківці Снят.) та Володимир Бандурко (Котиківці, Незвисько, Чернятин, Торговиці, Стецева Снят.) [112, с. 199—251], Михайло Буджак. Останній з переліку нещодавно оприлюднив в літературному опрацюванні, крім збірки чарівних казок та ладканок, записаних від творчо обдарованої жінки, неписьменної селянки Марії Ткачук (1914—1989) із Кутище Тлумацького р-ну Івано-Франківщини [37], ще й сто «притч», які упродовж 1980—1990-х рр. записував у понад 30 селах Покуття [31].

Першою спробою наукового осмислення фольклору Покуття в Україні стала дисертаційна робота Дмитра Жмундуляка (Київ, 2002), в якій автор, опираючись на власні записи з чотирьох сіл Коломийського р-ну (Мишин, Верхній Вербіж, Великий і Малий Ключів), здійснив синхронний аналіз пісенного фольклору [43]. Автор зосередив свою увагу на структурно-змістових змінах ритуалів, обрядової ліро-епіки, вказав на факти розширення весільного репертуару за рахунок пісень про кохання та розвиток необрядового сегменту фольклорної творчості, в якому теми, пов'язані із розкриттям морально-естетичних ідеалів людини, є домінуючими, а образи неволі, примусу, чужинської влади змальовані як «дегуманізований світ заліза, каменю і чорних круків смерті» [43, с. 13].

Якщо підсумувати цей підрозділ, то варто відзначити, що матеріалу для вивчення фольклору було зібрано багато, однак цілісного узагальнюючого його огляду, який би дав змогу не тільки висвітлити осо-

бливості пісенного фольклору, але й наскрізно прослідкувати національно-типове та регіональне відмінне у діахронно-синхронній динаміці все ще немає.

Обрядовий фольклор: штрихи до теми

Традиційний обрядовий фольклор Покуття має свою жанрову специфіку характерні риси збереженості, що потребує ґрунтовного дослідження обрядово-ритуального контексту, особливо **календарно-обрядової пісенності**. Вона відзначається оригінальним комплексом творів зимового циклу. Дони-ні покутські *колядки* репрезентують твори давньої верстви із функціональним призначенням: «для господаря», в яких давні світоглядні уявлення закріплені у низці космогонічних мотивів («Же на подвір'їчку золоті чаші», Вер. Ключів Кол. [3, арк. 235]), «хлопцєви» із типовими воєнними мотивами («Ой з долу, долу лана лягає, Ой дай, Боже» Будилів Снят. [3, арк. 317]), «для дівчини» із весільними мотивами («Ой рано-рано куроньки піють» Вікняни Тл. [4], «Ой вийшло братство рано з церковці», Баб'янка Кол. [3, арк. 37], «Ой дай, Боже, гречная панна» Прутівка Снят. [4]). Тут задіяна символіка традиційних кодів, закріплена у таких поширених сюжетах як «господиня знаходить золотий хрест», «три райські птахи», «будівництво церкви». Побутують у регіоні доволі рідкісні колядки «дитячі» («Як Божа Мати по світі ходила», Вел. Ключів Кол. [3, арк. 231]) і «вдові» («Чи дома, дома бідная вдова, славен еси» Прутівка Снят.). За призначенням виконуються покутські *щєдрівки* хлопцєві («Найраніше вставши, три свічки зсукавши», Вікняни Тл.), дівчині («Ой садку, садку, винная яблінка», Дебеславці Кол.), дитині («А в місточку Вифлеємі Божа Мати сина мала», Пилипи Кол. [3, арк. 138]). У новітній верстві починають переважати церковні різдвяні твори («Нова рада стала» Джурків Колом.) над народними колядками. Фольклоризуються коляди літературного походження («Ісусик маленький не спить, не дрімає» Баб'янка Кол.), зокрема суспільно-політичного змісту («Ой чи чуєш, брате», Стриганці Тисм. [4]), в яких звучать мотиви величання відродженої держави і побажань Україні:

Синьо-жовта фана,
тризуб золотіє,
Ще на нашу Україну
сонечко загіє.

«За дверми, за дверми стоїть подушечка» — співає Кейван Марія Юрївна, 1929 р. н. з с. Прутівка (Карлів) Снятинського р-ну, виконавиця «плесу». Світлина О. Кузьменко, 20.07.2015 р.

Молода з короваєм у с. Княже Снятинського р-ну, 21.09.1991 р. Світлина Олександра Вакарука, 1936 р. н. із с. Княже

Весільна пара з Покуття. Світлина з с. Орелець Снятинського р-ну, 1970-і роки

*Вінчуєм Україну
на мноїї літа,
Щоби вона існувала
аж до кінця світа.*

(«Ой уставай, Петре, бо вже біла днина»
Будилів Снят.) [3, арк. 320].

Особливим місцевим колоритом відзначаються драматичне дійство «Маланка», яка відбувається 13 січня у переддень Старого Нового року та супроводжується *маланковими піснями* («Нині Мелані, завтра Василі», Тростянка, Коршів, Залуччя Кол. [3, арк. 149], «Ой чин-чику, Васильчику», «Наша Меланка в Дністру брила», Завалля, Олешків Снят. [4]), що є типовими для покутсько-буковинського порубіжжя. та архаїчного змісту обрядові танці «*плеси*» («За дверми, за дверми стоїть подушечка», Прутівка Снят. [4]). Кілька пісенних текстів із типовим зачином «Пустіт до хати, будем плесати» записав свого часу В. Стефанік [33, с. 138—139], побутують вони і тепер:

*Пустіт до хати — будем плясати,
Надворі мороз — плясати не мож* [3, арк. 36].

Окрему групу займають *йорданські пісні*, які парубки співали дівчині («Ой на ріці на Йордані світили воду три ангели», «Ой над керницею над студеницею», Джурків [3, арк. 15—16]).

Весняно-літній цикл обрядової пісенності позначений дуже розмаїтою і вкоріненою гаївковою традицією, в якій наявні загальновідомі ігрові та хороводні твори «Огірочки» («Ой зелені огірочки», Бабянка Кол., Вікняни Тл.), «Жук» («Ой ходе жук по жучині» (Кобр), «грали жука», як кажуть у Баб'янці, Тростянці Кол.), «Вербовая дощечка» (Жукотин Кол.), «Грушка» («Як ми ішли до села» Будилів Снят.), «Горошок», «Мак», «Білоданчик» (Кобр.). Подекуди виконують і такі рідкісні гаївки як «Джурило» («Іхав Джурило з міста» Стриганці Тисм.), яка найкраще збереглася саме на Покутті [25, с. 358]. Місцевим колоритом позначені пісні, які в народі називають «великодні», деякі з яких призначені священикові («Ой яворе, яворе» Тишківці Гор.), а також низка жартівливих гаївок на Тлумаччині («Умер милий, мій хороший», Гарасимів; «Як жив, любила, як вмер...» Буківна).

У пасивний фонд відходять *жнивні* ладканки та віншування:

*Дайте до газди знати (2),
Най не лігає спати,*

Най брами повтворєє,
 Наймитів побуджєє.
 Най задзвони в дзвіночок,
 Несут женці віночок.

* * *

Дожели-смо вам ланок,
 Принесли-смо вам вінок,
 Аби сте дочекали сіяти, орати,
 А ми за вами збирати.
 Аби сте мали ткілько коров і овець,
 Кілько всім вінкує зоряниць (Джурків Кол.)
 [3, арк. 55—56].

Окремо варто вивчити динаміку родинно-обрядового фольклору, зокрема *весілля*, що займає дуже значиму частину традиційного життя та сімейно-обрядової поезії покутян. Від того часу як у 1890 р. був надрукований повний формат весілля села Орелець Снятинського пов., який подав В. Равлюк, та весілля 1968 р. у запису Миколи Гушула з с. Рожнів Косівського р-ну зібрано багато нових локальних описів, які свідчать про цільність структури весілля у різних районах Покуття. Ці тексти та наші записи повної святкової учти (Тишківці Гор.) засвідчують яскраве і багате дійство. Для нього характерним є обрядовий жіночий спів — «ладкання», притаманне також бойківському весільному комплексу [53, с. 49], що лучить покутську традицію зі східними теренами, оскільки у селах «коломийської Гуцульщини» термін «забервінкові» пісні, майже не вживається [93]. Натомість як і на Гуцульщині, де весільні пісні розпочинаються специфічним заспівом «Лежляли берви бервінковії» [53, с. 140], на Покутті виконують такі ж «бервінковіє» пісні (Мишин, Вел. Ключів Кол., Будилів Снят.). Весільні ладканки, які співають жінки-«свашеньки», входять у систему творів, що приурочені до кожного етапу урочистого дійства, будучи перемежовані весільними коломиїками. Обрядовий спів є супроводом «до короваю» («Ми сіяли пшеницю», «Ой не сюда, свашеньки» Баб'янка [3, арк. 33—34]), «як убирають деревце» («Йшов наш дружбонько в темний ліс», «Ой у лузі на галузі в бубни б'ют» Будилів Снят.), у поході «до почесного», при шитті барвінкового вінка («Барвінку мій, зелененький» [3, арк. 61], аж до самого кінця весілля («Наші молоді, як калинонька», Жукотин Кол.).

Реліктовими жанрами стали окремі підрозділи з родинних обрядів, зокрема *хрестинні пісні* («Ой

Батьки над труною дворічної доньки, 1957 р. Світлина Олександра Вакарука, 1936 р. н. із с. Княже

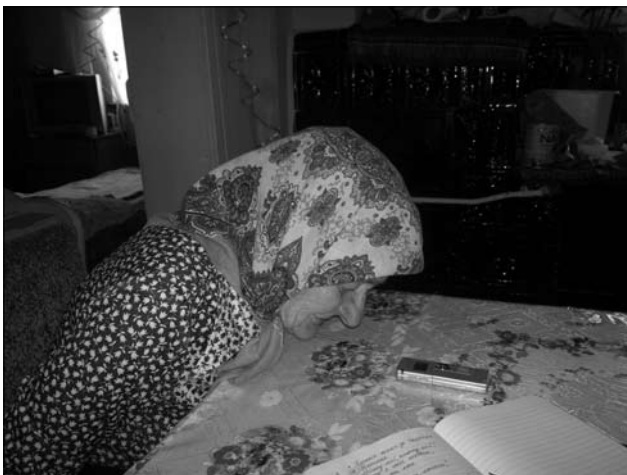

Андрейчук (Барчук) Ганна Павлівна, 1913 р. н. із с. Княже Коломийського р-ну. Світлина О. Кузьменко, 5.07.3013 р.

кум до куми залицявся» Джурків [3, арк. 22], «Несли куми до церкви дитину хрестити» Баб'янка [3, арк. 43]), та чоловічі ігри при покійникові «*лулок*» (Коршів), які ми записали на Коломиїщині у порубіжжі з Гуцульщиною. Похоронні пісні на Покутті поступово заступають ті давні *голосіння*, які ще подекуди можна почути від літніх людей (Джурків Кол., Сокирчин, Гарасимів Тл.). Тексти оплакування є відлунням багатой колись традиції гуцульсько-подільського голосільництва (згадаймо хоча б записи І. Волошинського з кінця ХІХ ст., серед яких наявні усі види трагічних апелятивів: ма-

Крижанівська (Світик) Марія Пилипівна, 1931 р. н. із с. Гарасимів Тлумацького р-ну. Світлина О. Кузьменко, 10.07.2014 р.

«Таточку мій, таточку...». Марія голосить за батьком. Світлина О. Кузьменко, 10.07.2014 р.

тері до дітей: «Синку мій, синку», «Доню моя, доню» [90, с. 203—204], жінки до чоловіка, доньки до батька, доньки до матері, сестри до брата чи сестри). Для цього типу характерно використання мотивів зустрічі з померлим по смерті, вшанування його слідів [55, с. 37]. Міфологема сліду надалі продукує свою глибинну магічну семантику посередництва і зв'язку світу живих з померлими. Про що свідчить голосіння названої матері за дочкою, яке ми записали у 2013 р. в с. Джурків Коломийського р-ну від столітньої Ганни Андрейчук (Барчук):

*Встань, встань,
Та нарви слідочків,
Я їх буду шанувати,
я їх буду накривати.
Доню моя, дитино моя,
Золото моє, срібло моє,
Пташечко моя, голубочко моя,
На кого ти мене лишаєш.
(«Йой, донечко моя, донечко, мазуречко моя»)
[3, арк. 25];*

а також у голосінні літньої дочки за батьком Пилипом, який ще молодим поліг на фронтах Другої світової війни. Сила вираженого болю і туги за ним передається парною вокативною конструкцією, однак вже без метафоричного ускладнення:

*Таточко мої, таточко,
Як ви сі з війни не вернули.
Як я за вами плакала й тужила,
Як ваші слідочки обзирала.
Як ви мені ще мамочку забрали,
Як я мала сі сама з дітьми лишити,
Та й всі сте позабирали.
А чо ви мене стареньку не взели?²
Де я маю сі дівати?²
З ким я маю бути?²*

Вартим глибшого аналізу вважаємо й інші факти новочасних структурно-семантичних змін, особливо перенесення компонентів мотивів. Скажімо, у голосінні дружини за чоловіком, який помер, маючи всього 28 років, спостерігаємо трансформацію, за якою традиційний мотив-прохання приснитися і мотив «упізнання» переходить від бажаного на виповнене, з об'єкта (померлого) на суб'єкт (виконавця голосіння):

*Грицько мій, газдо мій,
Як ти мні се приснив,
Шо ти мене забереши.
А ти мене й до сего часу й не забрав,
Ти був молоденький —
А я уже старенька
Де ти мене пізнаєш?³*

У тому ж селі від молодшої жінки (Дикун Анни, 1932 р. н.) ми записали сороміцьке голосіння за чоловіком «Газдо мій, газдо, чоловіче, біда моя».

² Зап. О. Кузьменко 10 липня 2014 р., с. Гарасимів Тлумацького р-ну від Крижанівської (Світик) Марії 1931 р. н. у с. Гарасимів.

³ Зап. О. Кузьменко 10 липня 2014 р., с. Гарасимів Тлумацького р-ну від Крижанівської (Світик) Марії, 1931 р. н. у с. Гарасимів.

Поетика необрядової пісенності Покуття: зміна структури, модифікація образів

Корпус *баладних пісень* на Покутті дуже багатий. Його формують відомі ліро-епічні твори про кохання, серед яких давні варіанти балад «Тройзілля» («У неділю рано руту копала» Угорники Кол.), про кмітливу дівчину, яка вивіряє загадками вірність «милого Романочка» («Ой у полі край дороги», Кольб [15, с. 32—33]), про суперництво трьох («Що за шум яром, що за шум» Кольб [15, с. 97]), кілька сюжетів про отруєння дівчиною невірною хлопця чи сестрою брата за намовою коханка («Чорна гора Попельова» Гвіздець Снят. [15, с. 84]), про підмовлену зводителями дівчину («Ой у містечку Берестечку», «Ой у броду, броду, брало дівча вод» [15, с. 115—117]), а також балади про сімейні драми, які висвітлюють сцени наглої смерті подружжя, втрату милої дружини тощо. Очевидно, що саме через свою популярність та поширеність з другої половини ХХ століття покутські балади підлягали модифікаціям і змінам, в них увиразнювався елемент сентименталізму («Ой на горі книш, а ти, дівчино, спиш» Дебеславці Колом. [3, арк. 272]).

Сьогодні основний баладний репертуар складають твори із перевагою *родинно-побутової тематики*, які все частіше входять у канву весільного дійства, же їх виконують старші жінки. До цієї групи творів належить балада про знуцання свекрухи, відома під назвою «Невістка-тополя» (II—Н-1) — «Виряджала мати сина у солдати» (Будилів Снят., Баб'янка Кол. [3, арк. 59]), «Мала мати сина, восени женила» (Гарасимів Тл.). Вічні теми сімейних стосунків та родинних конфліктів, які виникають між невісткою та свекрухою, між нещасливим подружжям і батьками, живляться незмінною природою людського буття. Через те активними на Покутті є балади-перестороги про кару за зневагу матері, на сюжет про сина, який виганяє стару матір з дому, за що гірко розплачується («Ой у полі, полі дуб на дуба звився» Баб'янка Кол. [3, арк. 35]); про наглу смерть вірної дружини («Ой як їхав козак, ту гий, й-а в дорогу», Джурків Кол. [3, арк. 3]), про зведену жовніром дівчину, яка залишилася з дитиною і її цурається родина («Широкий, зелений листок на калині» Коршів Кол. [3, арк. 181]). Локальним колоритом позначені балад-

Гая Виноградська записує від Молофій Калини, 1920 р. н. із с. Устя Снятинського р-ну. Світлина О. Кузьменко, 17.07.2015 р.

ного типу пісні про жіночу долю, зокрема сюжети про жінку, яка топиться, залишаючи злого чоловіка і малих дітей («Ой там за горою, там за другою», Джурків [3, арк. 10]).

Все рідше можна натрапити на варіанти балад з архаїчними мотивами отруєння милого чар-зіллям («Ой пішла дівчина Петрового Йвана», Баб'янка [3, арк. 44]), зради дівчини, яка пересилає «трояндове зілля» коханому і поплачується життям («У неділю рано руту копала», Угорники Кол. [3, арк. 71]), втрати милого, який потопав, а дівчина кличе товаришів рятувати («Світит місяць, світит ясний і ясниця зор'я», Баб'янка Кол. [3, арк. 60]).

Друга велика група — це *суспільно-історичні балади*, що особливо популярні на Покутті, де вияви соціального протесту та національного самовизначення завжди були дуже сильними. Цей чинник увиразнюють типові для старшого покоління самооцінки наших респондентів, як от Молофій Калини, 1920 р. н. із с. Устя на Снятинщині, яка назвала себе без двозначностей: «Я є українка! Тверда! Всьо!».

Серед найстаріших ліро-епічних пісень з ознаками історизму балада «Бондарівна», що відома з середини ХVІІІ століття. Цей «наскрізь оригінальний український твір» [28, с. 184], що побуває в усіх порубіжних з Покуттям фольклорних зонах, у баладному реєстрі О. Дея із 175 варіантів (за період від ХІХ ст. до 1979 р.) містить 12 покутських записів [35, с. 192—207]. Балада розкриває трагічну долю зведеної паном дівчини і як голос справедливого народного осуду, спрямованого проти насильства та

Експозиція краєзнавчого музею с. Белелуя Снятинського р-ну. Кімната присвячена пам'яті Наталі Кобринської. Світлина О. Кузьменко, 12.07.2013 р.

наруги над людською гідністю, сьогодні не сприймається як арнахронізм («Там в містечку Берестечку» Гарасимів Тл. [4], «У місточку Богуславку в Коянвського пана» Дебеславці Колом. [3, арк. 271]).

До балад з історичною основою можна зарахувати покутські варіанти відомих *козацьких* та *жовнірських балад*. До таких належить балада «Смерть козака, вдовиного сина» із сюжетотворчим мотивом «Оплакування полеглого зозулями (ластівками) — жалібницями (II—K-9) [35, с. 77]. Уперше її записав І. Вагилевич, який у примітці зазначив «пісню о трьох зозулях з Покуття» [78, с. 119]. Про тривалу популярність саме на теренах Покуття цього ліро-епічного твору про вірну материнську любов та зрадливе кохання засвідчують записи 70-х рр. XIX ст. [32, с. 89]) та наші польові матеріали («Ой летіла пава, серед села впала», Гарасимів Тл.). У статті «Символізм в народній пісні» (1905) Наталя Кобринська відзначила поетичну досконалість цієї балади, у змісті якої через анафоричні повтори увиразнений стійкий мотив «мати плаче за сином»: «чи можна було краще і простіше змалювати словами тяжкий, ніколи не забутий жаль матері. ... Яка знов глибока гореч і тонка іронія в змалюванні жалю тої, що сіла коло самого серденька...»:

*Плаче ненька, плаче, плаче рік від року,
А сестричка плаче лише до півроку,
А миленька плаче лише до неділі,
Як неділя прийшла она в танець пішла,
А як друга прийшла, она замуж вийшла.*

(«Ой вилетів сокіл із ліса на поле»,
Белелуя Снят.) [24, с. 89].

Контраст семантики часу та дій бінарних жіночих образів: «плаче» (мати) — «в танець пішла» (миленька) був актуалізований у піснях нового часу, зо-

крема у *стрілецьких баладах*. Спостерігаємо типологічно подібні шляхи розвитку теми «дівочої зради» у пісні «Стрілець від їжджає від рідної хати», яка популярна на Покутті [103, с. 472—473]. У варіанті з с. Балинці фінальна частина містить мотив «дівчина виходить заміж за іншого», що у стрілецькій пісні тісно пов'язаний з мотивом «люди осуджують дівчину». Цей структурний елемент не декларований прямо, однак він прочитується у підтексті новотвору, особливо, коли зважити на те, що у цьому ж селі була записана раніше балада про попівну-покритку, яка втопила дитину і була за це покарана:

*Ненько моя старенькая, маєш доньок дві,
Не дай же їм таку волю, як далась мені.
Мені далась таку волю і день, і вночі,
А тепер я потопаю в Дунай глибокий.*

(«Гей у місті у Снятині чути новину»,
Белелуя Снят.) [26, с. 99].

Жанрової модифікації зазнала козацька балада на сюжет «Отаман тужить, що убив рідного брата», яка згодом стала жовнірською піснею «Ой там при долині, ой там при потоці». Порівнявши різночасові записи, помічаємо зміни культурно-історичного походження:

*Не тот ту лежить, що господарює,
Але тот ту лежить, що войну воює.
(Чортівець Гор., Кольб) [116, с. 222];*

*Ой не той ту лежить, що панщину робив,
Але той ту лежить, що в цисаря служив
(Ценява Кол., Фр) [79, с. 211].*

Два десятиліття пізніше І. Франко зафіксував коротший варіант у рідному селі Нагуєвичі, що може вказати на шлях поширення пісні по лінії бойківсько-покутського пограниччя. Західноукраїнський контекст має й інший покутський варіант балади на сюжет «смерть стоїть за плечима жовніра» («Ой в лузі калина весь луг прикрасила» Кольб). Парадигма варіантів цієї пісні, яка походить з лірницького репертуару, була опублікована вже у збірнику Я. Головацького, що відображає ранній процес жанрової динаміки твору [82, с. 85—90].

Сьогодні покутські балади у значно скороченій формі, часто без історичної конкретики поповнюють групу пісень соціально-побутової тематики, в яких ліричний компонент переважає над епічним, що часто утруднює їх жанрову класифікацію. Найбільшу

групу необрядових творів займають пісні про війну і військо, що відображають народну епопею людських страждань та соціального лиха, якого зазнала людність Карпат і Прикарпаття від різних завойовників. На Покутті, як і на Бойківщині, побутують топонімні перекази [87, с. 53; 3, арк. 121], весільні пісні, які є відгомонам давніх часів турецько-татарського поневолення:

*Татарин-братчик, татарин, (2)
Продав сестричку за таляр,
Віддав сестричку задаром
(Тишківці Гор.) [3, арк. 103].*

Прямі згадки про ординців знаходимо у баладі «Турки село грабували», яку співають в селі Завалля на Снятинщині [28, с. 52]. Назва цього знаного культурно-історичного патріотичного осередку Покуття постала у XV ст. від земляного валу, насипаного як укріплення від нападу кримських та буджацьких татарів [113, с. 30].

Серед творів історично-соціального змісту, які походять з військового середовища, чисельно переважають **рекрутські** та **жовнірські пісні**, більшість з яких була записана наприкінці XIX — на початку XX століття. До них найближчими генетично є *стрілецькі* та *повстанські* ліро-епічні твори, які виникли під час драматичних подій національно-визвольних змагань українців у період першої половини XX століття. Тексти новотворів, які у сучасній регіональній пісенній традиції Покуття займають не тільки особливе, але можна сказати чільне місце [88, с. 206—220; 103, с. 398, 460—480], продемонстрували дієвий механізм адаптації давніх зразків фольклору. Колишні балади послуговували для переосмислення стійких традиційних тем «прощання» героя з родиною, «виїзд» його в похід, «смерть» на полі бою. На основі систематизації зібраних новіших даних та проведеного аналізу можемо ствердити, що тенденція до запозичення давніх форм і художніх засобів, але при редукції структури зберігається.

Попередня оцінка змісту і парадигматики необрядових пісень Покуття, показала, що на сьогодні є чотири групи текстів. Приналежність їх до певної групи дає змогу простежити час активного періоду побутування тих чи інших жанрово-тематичних блоків пісень. Широке зіставлення уможливило виявити універсальні змістові конфігурації та семантичні константи, а також може допомогти виявити шляхи взаємовпливів.

Стрілецький курган у с. Буківна Тлумацького р-ну. Світлина О. Кузьменко, 04.07. 2014 р.

Меморіальний комплекс у с. Узин Тлумацького р-ну: стрілецька могила між скульптурним погруддям І.Франка і С.Бандери. Світлина О. Кузьменко, 8.07.2014 р.

Повстанська могила на цвинтарі с. Одаїв Тлумацького р-ну. Світлина О. Кузьменко, 05.07.2014 р.

Варто при цьому врахувати, що типологія загальнонаціонального стосується, передусім, змістових компонентів фольклорних жанрів, адже сюжети і мотиви повторюються, і саме в них проявляється загальнонаціональна спільність фольклорних творів [14, с. 373].

До першої групи належать давні ліро-епічні пісні, які перейшли в пасивний фонд, оскільки відомі головню за записами XIX століття. Серед них пісня

«Йшли діди на муки, підуть і правнуки, За народ життя своє дамо». Символічна могила в с. Гавриляк Городенківського р-ну. Світлина О. Кузьменко, 07.07.2013 р.

«Ой у місті Єзуполі три козакі й-а в неволі» (Кольб) про викуп з неволі трьох козаків; «Ой заржи, заржи, буланій коню» (Кольб) із мотивом «сотника убито на калиновому мості» та формульним виразом «летить ворон зо всіх (з чужих) сторони». Цей фрагмент тексту відомий в структурі інших давніших варіантів [81, с. 49] і в сучасних версіях, де стає зачином самостійної ліричної ситуації розмови матері з вороном про сина-воїна. Уперше цей фрагмент з'являється у варіанті, опублікованому у збірнику В. Залеського (1833), з якого його передрукував М. Максимович, а згодом у своїй хрестоматії 1938 р. Ф. Колесса.

На Покутті віддавна побутували кілька варіантів згадуваної вже пісні про смерть козака на чужині («Стоїть явір над водою, вітер ним колише»; «Ой поїхав в Волощину козак молоденький» (Кольб)), в яких варіюється головний жіночий персонаж («мати» → «сестра»). У цих піснях наявна фінальна частина, де герой «сказав собі висипати високу могилу, а в головах посадити червону калину». Як розгорнена формула вона перейшла в поетичний арсенал стрілецьких пісень, відомих головню на Гуцульщині. У записах з початку ХХІ ст. цю ж формулу віднаходимо у варіанті балади про смерть жовніра у шпиталі:

*Висипали над жовніром
Високу могилу,
А в головах посадили
Червону калину.*

*Будуть пташки прилітати
калиноньку їсти,*

*Будуть йому від родини
Приносити вісти.*

(«Ой ти, дубе, кучерявий», Задубрівці Снят.)
[85, с. 113].

Серед творів цієї групи ще одна козацька балада на тему прощання і виїзду у похід. Один з варіантів її відомий із матеріалів Г. Ількевича («Ой коби я мав та орловії крила»), уривок якої записав згодом і Франко. У тексті епічний стиль поступається ліричному. Завдяки мотиву прохання покинутої дівчини «візьми ти мене на Дунай з собою» та перелічення тих справ, які вона робитиме увиразненню підлягає побутовий аспект змісту. Стіємим у варіантах є двокомпонентне звертання «ой ти, козаче, ти, любий собою», архаїчна лексика якого пояснює і сферу побутування цього ліричного тексту тільки в репертуарі літніх виконавців [2, арк. 14—15].

З Покуття походить запис одного з найдавніших зразків рекрутської пісні на тему вербунку до війська. Сюжет про вдовиного сина, якого ловлять у рекрути («Якась буде новина: кличуть війта до двора» (Ільк)) розгортається лінійно, біографія героя komponується із низки взаємопов'язаних мотивів: «війта кличуть до двору», «син удови утікає», «рекрут переховується у житньому снопі», «рекрута ведуть до двору зв'язаним». У пізнішому за часом запису варіанті («Радилися два війти, а кого би віддати» (Кольб)) з'являються нові персонажі та мотиви («сестра повідомляє про набір і радить втікати»), текст розширюється, його епічний стиль ускладнений низкою монологів-звертань (сестри до брата, соцького до рекрута, війта до рекрута, рекрута до війта).

Упродовж другої половини ХІХ ст. на Покутті побутувало багато пісень рекрутської тематики («Стала нам ся новина, кличуть війта до двора», «Ой у полі могила, а в селі новина» (Кольб)), в основі яких пристрасний монолог новобранця або його дівчини. До цієї групи належать твори глибоко драматичного звучання, де наявні міні-сцени зворушливого прощання. Часто рекрут «миленький» відчував, що його чекає довічна розлука з коханою дівчиною, через те у піснях звучать песимістичні мотиви. Задіяними є клішовані вирази «лишаю на Бога, на неньку» («Ой ходить пан по ринку» (Мак)), увиразнені монологом дівчини, яка тужить за новобранцем («Ой узели миленького до коня, до коня» (Кольб)). Небагато з таких текстів збереглося в па-

сивному репертуарі («Ой як мене стригли в Тлумаці на ринку» Нижнів Тлум. [4]).

Для пісень цієї групи характерними є мотиви-мовлення, які формують зачин ліричних текстів. Подібно до бойківських, гуцульських та закарпатських пісень у покутських творах про жовнірське життя типовими є драматичні настрої. У них теж йдеться про труднощі походів, про виснажливу військову муштру («Ой у полі два явори, третій зелененький», «Ой Боже ж мій, Боже, нащо я вродився», «Та що то сі блищало з того й Обертина» (Кольб), «Ой сивії голуб'ята все поле покрили» (Фр)). У пісні «Ци я тобі, пане вийте, переорав между», яку в селі Угорники (Кол.) записав сучасник Франка, відомий галицький політик і громадський діяч В'ячеслав Будзиновський [92, с. 82] домінуючими є мотиви-скарги новобранця на тих, хто примусом відправив його на цісарську службу і чужу війну. Ворогом виступає вийт, якому жовнір докоряє у тому, що змушений був одягнути «цісарську одягу». У бідуванні українських жовнірів покутяни звинувачували не тільки місцевих сільських урядників, але й державну владу Австро-Угорської імперії в особі її очільників:

*Не так цісар, не так цісар, як цісарська мати
Хоче нами, мужиками, турка звоювати.*
(«Ой вірлята, соколята все поле покрили») [116, с. 206].

Багато пісень уживають типово фольклорні формули неможливого повернення вояка додому та передбачення смерті. Попри те чимало давніх жовнірських пісень з Покуття, як і нові пісні про воєнне життя січового стрільця, повстанця, містять елементи історичної інформації.

До власне **історичних пісень**, які побутували здавна на Покутті, належать твори різних типів і складочислових форм. Жанровизначальним в них є та очевидна історична конкретність, яка проявляється у сюжетах, що мають згадки про реальні війни, які вела Австро-Угорська монархія у 1848—1849 рр., про австро-італо-французьку війну 1859 р. («Та кувала зозулиця, ой на моїм току» [48, с. 659—661]. Ці твори подають окремі факти з біографій відомих монарших осіб (пісня «Закувала зозулечка на лева, на лева» (Кольб) згадує про смерть «цісарової мами»), а також величають хоробрих українських ватажків, таких як козацький полковник Данило Не-

Пам'ятна грамота про службу в уланах австрійської армії (1772—1918). Із фондів краєзнавчого музею в с. Клубівці Тисменицького р-ну

Чоловічий хор тов-ва «Просвіта» с. Монастир, поблизу Тисмениці, 1920—1930-і роки. Із фондів краєзнавчого музею м. Тисмениця

чай («Їхали козаки з високої гори» Торговиця [89, с. 72—73]) чи відомий народний оборонець Дмитро Марисюк. Як послідовник гуцульського опришка О. Довбуша він у середині XVIII ст. виступав проти свавілля польських магнатів, ставши центральною фігурою пісні «Ой під мостом риба з хвостом», варіант якої був записаний на Покутті у 1867 р. [48, с. 452]. У пісні описано фінальну частину життєвої історії опришка: втечу його ватаги зі Станіславова від переслідування, ушіймання та суд.

Побутували на Покутті історичні пісні, в яких відображено локальні акції та громадські процеси (наприклад, пісня про заведення тверезості «Ой у селі

Чоловічий хор то-ва «Просвіта» с. Бутилів Снятинського р-ну. Із колекції краєзнавця Василя Плешкана, 1941 р. н. з с. Бутилів

Карлові над рікою Прутом», що як вірш була опублікована у книжечці Івана Сандуряка «Карлів колись і тепер» (Львів, 1890)), які складені найбільш популярним коломийковим розміром (4+4 / 3+3). У першій половині ХХ ст. почали переважати історичні пісні у розмірі (6+6), (4+4). Скажімо, під час польської окупації поширилися на Покутті пісні про пацифікацію 1930-го року («Прийшли до читальні, стали розглядати», Прутівка Снят., «Над'їхало авто, при читальні стало» Тишківці Гор. [3, арк. 89]), які відомі також на Бойківщині, Опіллі, Західному Поділлі. Спланований акт державної наруги, фізичних насильств над свідомими членами українських сільських громад Галичини відзначився ще й тим, що спрямований був на руйнування культурних осередків, читальень «Просвіти». Деякі давніші історичні пісні стали згодом основою модифікацій, прикладом чого є пісня про пораненого на фронті світової війни вояка, який звертається до Пречистої Диви, щоб врятувала («Летіла зозуля, не годна кувати» [88, с. 205]).

Об'єктом зображення історичних пісень нового часу стали дві світові війни, що продемонстрували безприкладний досвід людиноненавистництва, насильства, голоду та масових жертв, про що згадано в піснях «В штинадцятім там то році, то був рік суменький», «Летіла куля через гору», відомих в усюму карпатському краю і на Покутті досі (Устя, Прутівка Снят., Буківна Тлум. [4]). Народна творчість не оминула увагою драматичні події, пов'язані з примусовою працею молодого покоління покутян в будівельних бригадах, організованих німецькою окупаційною владою під час Другої світової війни («В

баудінсті добра зупа / Літра води, штири крупа» співали на Коломийщині [36, зш. 2, с. 35]), а також з вивезенням до Третього Райху. В одній з пісень актуалізована тема неволі виражається через персоналіфікований образ лиха, що як типовий казковий персонаж символізує зло:

*Ходить лихо, ходить,
Та у кожну хату,
Забирають молодь
На жорстоку працю.*

(«Прийшла ніч теменька», Хом'яківка Снят.)
[30, с. 40].

Перша і Друга світові війни були близькі за своєю природою, через те у фольклорній картині світу вони не мають посутнього розрізнення. У сюжетитці новочасних варіантів пісень спостерігається одна загальнотипова лінія: муж («молодий», «бідний, безталанний») від їжджає на війну, там його б'є в груди гостра куля, він потрапляє до шпиталю, просить перед смертю товаришів написати лист до родини, у трагічному фіналі — вдова ходить з сиротами та плаче («Як ся війна зачинала, то вже було знати» (АП)).

На Покутті однією з найбільш поширених є пісня про мати, яка чекає з війни сина-бійця. Цей баладного типу твір із відомим зачином «Ой війна, війна, світова війна» має кілька відмінних варіантів (Рунгури Кол., Клубівці Тисм., Прутівка, Устя Снят. [4], Красноставці [92, с. 501]) із такими локальними змістовими пріоритетами як мотив «посилання вістки до рідних через лист» наявний тільки у варіантах зі Снятинщини. Припускаємо, що Покуття, є епіцентром поширення пісні, контамінований варіант якої було записано у 1944 році на Східному Поділлі в с. Слобідка-Мелехівська Деражнянського р-ну [7, арк. 12 зв]. Пізніше, у другій половині ХХ ст., цю пісню фіксують на північних від Покуття теренах, далі по лінії «Західне Поділля → Опілля». Конфлікт сюжету про загибель бійця на полі бою передано через гостроемоційний мотив «смертельно поранений син просить друзів добити, а сестру не плакати» (варіант: лежить у шпиталі, збирається писати лист до сестри). У 1997 р. ми записали два варіанти пісні у с. Рунгури Коломийського р-ну, один з яких проілюструємо повністю:

*Ой війна, війна, світова війна
Не одного друга на світі нема.
Не один синочок їа в полі лежить,*

*Кров єго червона на сонці кипить,
Кров його червона на сонці кипить,
Просить свого друга, щоб його добить.
— Ой друже, мій друже, не жалій кріса,
Простріль моє серце — чужа сторона.
Чужа сторона та й чужі люди,
Хто нас поховає, як смерть нам буде?
Ой летіли круки та й жалібно крачуть,
Не одна мати за повстанцем плаче*
[2, арк. 32].

У закінченні варіюється соціоімена (син → повстанець), тоді як загальний епічний стиль твору з його анафоричними повторами, образом чужої землі у семантичній парі «чужина — чужі люди») залишається незмінним і тяжіє до козацької ліро-епіки. Цю пісню виконували 60—70-річні жінки, молодість яких припала на період, коли їхні родичі брали активну участь у визвольних змаганнях. Жіноча домінанта проявляється у ліричному доповненні, що є семантичним розширенням мотиву «мати плаче за сином». Десять років пізніше у 2007 р. інший покутський варіант із Підвисокого (Снят.) зафіксував К. Смаль від значно молодших за віком жінок (47 і 53 роки). Спостерігаємо тут ту ж ритмічну фактуру і композиційну послідовність, однак без ключового драматичного мотиву «поранений повстанець просить товаришів добити». Модель тексту розповідно-описова, що свідчить про тенденцію до збільшення узагальнення, значеннєве поле повторюваних сегментів тексту закодовано на передачу множинності горя тих, хто втратив у війні близьких («не один батько», «не одна матуся»), що має варіативне вираження у словосполученні «не одна дівчина»:

*Виплакала очі не одна дівчина,
Що її миленький на війні загинув*
[85, с. 112].

Посилення драматичного стилю оповіді ліричною ситуацією «героїня тужить» відображено у поезиці багатьох пісень нового часу, виконавцями яких є жінки. Порівняльний аналіз парадигми варіантів одного села з текстами цілого регіону схиляє нас погодитися із думкою в сучасній фольклористиці про те, що «репертуар співця не становить абсолютної, об'єктивної картини існуючої традиції, а є виявом індивідуальної репрезентації культури, яка здійснюється в діалозі з дослідником» [36, с. 98].

Другу групу фольклорної пісенності Покуття складають новочасні варіанти локального поширен-

ня (у межах кількох населених пунктів чи у репертуарі одного виконавця). До таких належать модифіковані козацькі ліричні пісні з оригінально потракттованими сюжетами про мандрівне життя і смерть козака («Ой у полі три тополі, біля них криниця» [85, с. 116], «Гей, я в городі, да я в городі заручилася війна» [88, с. 184]), який просить викопати криниченьку і посадити три тополі. Серед них трапляються пісні з ознаками самодіяльного складання («Стоїть козак на чорній кручі» Задубрівці, Снят. [85, с. 118]), де традиційна сюжетна ситуація «розлука козака» обов'язково включає розмову перед дорогою «на чужину», в якій висловлюється прохання до дівчини чекати на повернення. Ці пісні заступили давні твори кумулятивного типу на тему туги козака за родиною, які функціонували в останній третині ХІХ ст. («Ой спав дощик згуста та дрібненький» Торговиця Гор.) [89, с. 72].

У сучасному репертуарі покутян с. Вербівці на Городенківщині побутує пісня про загибель воїна («Битим шляхом козаки йдуть»), де актуалізується аломотив «поранений козак просить товаришів написати лист до дівчини, щоб не чекала», увиразнений загальнослов'янською архаїчною метафорою-формулою (одруження = «могилочка»). Звернемо увагу, що серед жовнірських давніх і сучасних пісень, записаних на Покутті, є інші твори, які реалізують мотив «герой посилає листа» («А у місті Тернополі лежи[т] жовнір а в неволі» (Кольб), «Плаче отець, мати дише» (Фр). Оригінальним є варіант «Плаче й отець, мати тужит» (Розд) [13, арк. 24], оскільки побудова тексту відображає складну комбінаторику різних типів мотивів: мотив-дія «батьки пишуть листа до сина-жовніра», мотив-психологічного стану «жовнір скаржитись на тяжку службу в чужому краї», мотив-опис «жовнір описує бій з прусаками». Характерним є те, що навіть в одному селі можуть побутувати різні сюжети з улюбленим предметним образом. Наприклад, лист пише хлопець-новобранець до дівчини, яка виявляє свою вірність у коханні («Попід садочок, попід калину», «Шкода, мамцю, шкода рожевого цвіту» АП), або дівчина журиться, що не вміє написати листа до милого, який три роки служить («Червона калина, а листя зелене» АП) [88, с. 197]. Художній образ листа поширений у жовнірських піснях, які були трансформовані з давніших ліро-епічних пісень про козаків. Скажімо, лист до

матері, який приносить кінь — вісник смерті, фігурує у пісні «Їде жовнір дорогою», яку в с. Лолин записав М. Павлик [80, с. 138]. Локальність бойківського варіанту можна виявити, порівнявши його з покутськими текстами: і давніми [79, с. 184], і тими, що виконуються сьогодні [83, с. 110—111]. Ще у середині ХХ ст. вказана пісня була дуже популярною в репертуарі традиційних сільських співачок на Покутті. Про це свідчать записи, які мають не тільки різні словесні, але й музичні варіанти («Віє вітер по долині», «Ой три літа три неділі» [88, с. 180—183]).

На Покутті досі побутує відома також на Подніпров'ї, Поділлі, Волині баладна пісня про турецько-татарське лихоліття («турки ідуть») із символічним зачином «Вітер віє, трава шумить», що у другій половині ХІХ ст. була особливо популярна на Коломийщині (Загайпіль, Чортівець [116, с. 222], Воскресінці [9, арк. 61]). Центральний епізод пісні — дівчина голосить над тілом полеглого козака, демонструючи глибину і щирість своїх почуттів. У покутському варіанті від І. Франка («Вітер гудить, трава шумить») збережений архаїчний мотив «дівчина будить козака чарами (травою по личеньку)» [79, с. 185]. Ця лірична лінія актуалізована в деяких сучасних версіях, однак тут тема кохання розкривається без трагічної кінцівки («Ой на горі сніг біленький» [88, с. 77—78]).

До пісень другої групи належать новотвори ХХ ст., в яких помітно більше мотивів психологічного стану жіночих персонажів. У жовнірських піснях, які побутували на початок ХХ ст., головний герой — «хлопець молоденький», який у монолозі висловлює свій душевний біль, викликаний емоційно важкою розлукою з рідними:

*Як я можу молод жовняр
Та веселий бути,
Лишив тата, лишив маму —
Не можу забути.*

(«Ой чому дуб не зелений», зап. 1904 р.,
Миловане Тл.) [92, с. 348].

У піснях кінця ХХ ст., що відображають події Другої світової війни, концепт туги вербалізується головню в образі дружини, яка побивається за убитим мужем («Понад води берегами, гей, гей» [88, с. 514—515]), в образі матері за полеглим сином («Задзвонили сумно дзвони на велику зміну» [88, с. 204]). Це є очевидні приклади парадигматики

фольклору, коли відбувається семантичний розвиток структурних елементів давніх рекрутських пісень, в яких мотив «рекрут просить не плакати мати», яка журиться, «слезми ся умиває» («Ой широкі уличенькі, але ж вони далеченькі» (Кольб), «Журилася мати мною, що не буду я газдою» (Фр)), виступає одним з головних.

Третю групу формують баладні пісні, що поширені в суміжних західноукраїнських фольклорних регіонах. Серед них козацька пісня про матір, яка, виходячи сина у солдати, просить не затримуватися («В суботу спізненько, в неділю раненько»), варіанти якої відомі з інших місцевостей (Західне Поділля, Полісся, Буковина, Бойківщина (Фр) [79, с. 196]). А також балади про взаємини жовніра з дівчиною («Ой зацвіла черемшина зрісна» (Кольб, П, Фр), «Гой зацвіла черемшина, з неї цвіт опав» (Кольб)), про пораненого жовніра, якого знайшли у полі вівчарі («Ой у полі дві тополі, явір зелененький» (Фр)). Остання з переліку пісня актуалізувалася під час Першої світової війни як оригінальна стрілецька переробка [103, с. 398].

Сюди належить й одна з найбільш знаних на Покутті баладних пісень про козака, де центральним є мотив-мовлення: «убитий козак просить коня-вісника викопати могилу копитом». У О. Кольберга є два варіанти, які завершуються розгорнутою метафорою-формулою «сіяння піску на камені», типовою і для історичних пісень Бойківщини [53, с. 58]. У записі І. Франка заміна назви головного героя у зачині («а в тій траві жовняр лежить») задає розвиток оригінальної сюжетної лінії про смерть «пана на Венграх» («Вітер віє, трава шумить» [79, с. 212]). У сучасних покутських редукованих версіях збережено чотири основні композиційні складові: 1) опис локусу смерті та коня; 2) монолог-звертання жовніра до коня-вісника; 3) діалог «кінь-мати» і на завершення; 4) формула неможливого («Віє вітер по долині, а я бідна, а я бідна на чужині» (АП)).

Ще одна відома рекрутська пісня «Бергом, бергом там доріжка була» (Чортівець (Кольб), «Терном, терном — там доріжка бита», Русів [33, с. 143]). Хронологічні межі записів її достатньо широкі — від 1833 р. (запис Ж. Паулі) до початку ХХІ століття. У каталозі українського пісенного фольклору Л. Єфремової пісню причислено до солдатських балад (шифр 23-БС-05), варіанти якої по-

бутують не тільки на Прикарпатті, але частково на Поділлі [42, с. 641]. Як показують наші матеріали, ізоглоса поширення тягнеться вже далі на північний-захід до Холмщини, та на схід — аж до Полтавщини [40, с. 18—19]). Цікавим є варіант, де трагізм ситуації підневільного стану героя увиразнено з допомогою мотиву-характеристики:

*Хорошенько понаряджувані,
Чорні волосся пообстрижувані,
Чорні очі позаплакувані,
Назад руки позав'язувані* [116, с. 216].

Низка метонімічних образів змальовує портрет зміненої зовнішності рекрута, де образ «очі позаплакувані» є типовим стабілізаційним елементом мотиву журби і туги, через який проявляються тенденції до сентименталізації ліро-епічних творів.

Сюжет іншої популярної балади про смерть дівчини з туги за коханим-жовніром на початку ХХ ст. побутував на Городенківщині («Ой вишеньки, черешеньки, ягідки дрібненькі» [13, арк. 17]). Порівнюючи цей текст із варіантом, який ми записали у 1997 р. в с. Трач Косовського р-ну від Гридик Олени, 1905 р. н., відзначимо, що зачин втратив лірично-елегійний характер, його стиль набув більшої стриманості у висловлюванні, певної документальності, пристосований до реалій іншого часу:

*Ци не будеш, дівчиночко, за мною тужити,
Бо я їду на Україну при войску служити.*²
[2, арк. 26].

До четвертої групи належать твори, які є варіантів відомих пісень загальноукраїнського фонду, найдавніші записи яких походять з теренів центральних та східноукраїнських регіонів (Східне Поділля, Київщина, Полтавщина). Вони були принесені в Галичину, зокрема на терени Покуття, пізніше, можливо, у другій половині ХІХ століття. Серед них давні пісні про смерть козака в неволі («Стоїть явір над водою, в воду похилився» (Кольб) «Ой там в полі сніжок упав» (Кольб, Фр) «Червона калино, чога в лузі стоїш» (Фр)), яка перейшла в рекрутську, а потім жовнірську пісню [39, с. 114—121]. Остання з переліку більше поширена сьогодні на Бойківщині [42], у якій така сюжетна ситуація: дівчина пише лист до жовніра; жовнір просить капітана відпустити додому, щоб провідати її, бо вона народила сина; дівчина проклинає жовніра, бо від неї відреклася родина. О. Роздольський зафіксував на Покутті ло-

кальний варіант, у якому герой звертається не до отамана, а до царя («Дівчина чорнява три ночі не спала») [13, арк. 19]. Дівочий образ виступає головною особою і в пісні «Ой на горі два дуби схилилися до купи» (Кольб, Розд), в якій жовнір виявляє турботу про кохану, просить хлопців передати поклін: «бо я піду на війну, тебе лишу на біду» [13, арк. 49].

Цю групу доповнюють також *бурлацькі пісні*. У ХІХ ст. на Покутті співали про бідного бурлаку «Нема в світі так нікому» (Кольб, Розд), яка вже на той час мала широку парадигму варіантів з Київщини (записи І. Манжури, П. Демуцького, К. Квіткі). До привнесених можна зарахувати і сучасну покутську пісню «Ой у полі могила з вітром говорила» [85, с. 120; 88, с. 185], відому як балада про козака, якого застерігають не кидати батька, бо загине. Ця пісня характерна головно для пісенної традиції Східного Поділля і Полтавщини [42, с. 572]. Припускаємо, що саме покутський варіант став проміжною ланкою до версії «Стрілецька могила з вітром говорила», варіанти якої побутують на в основному на Західному Поділлі [103, с. 399—400].

Якщо оцінити динаміку змін та запозичень у складі цієї жанрово-тематичної групи, то варто вказати на те, що у покутській традиції давні історичні та побутові балади на теми викупу козака з неволі чи виходу рекрутів на війну все більше трансформуються в ліричні пісні. Такою є відома на Західному Поділлі рекрутська пісня «Ой летіли гуси з далекого краю» [92, с. 59, 166], яка є досить популярною і на Покутті («Надлетіли гуси з далекого краю» Діброва Тл. [47, с. 59], Залуччя Колом. [3, арк. 265], Прутівка Снят. [4]). Ця тенденція посилює територіальну залежність варіантів, адже відомо, що ліричні форми генетично пов'язані з локальною традицією. Помітно збільшилася кількість творів суспільно-історичної тематики, що мають патріотичні мотиви захисту «вітчизни-України», пролітої крові «за свій край рідненький». Остаточно зникають жовнірські пісні із мотивами вербунку до цісарського війська «на службу», — коли старші жовніри кличуть новобранця до замірювання, мотивами про одержання посвідки — карти «до регіменту» («Ой кувала зозулечка на хаті на розі» (Мак) чи апелятивами до цісаря («Заспіваймо, браті, тутка, закі нас ще купка» (Кольб)).

Від середини ХХ ст. помітно збільшилася частка пісень, поезика яких близька до стилю жорстокого

романсу. У їх змісті головний герой чи героїня, згідно жанрових канонів, убиває себе (застрілює, топить). Причини різні: непереборні труднощі солдатського життя («Ой ви, браті, ви камраті» [92, с. 482]), зрада дівчини («Ой там на горі, на високій горі» [83, с. 119]), глибока туга за полеглим повстанцем («Скотився місяць із-за хмари» Угорники Кол. [3, арк. 73]).

На основі проведених в останні три роки записів можна стверджувати, що вийшли з сучасного пісенного репертуару покутян *чумацькі пісні*, зокрема пісні про хворобу і трагічну смерть чумака у дорозі, в степу («Ой гостив джуман сім рік в Подолу» (Кольб), «Спускався чумак з гори по долу» (Фр), «Ой ходив чумак сім год по Дону», «Ой я джумак нещасливий», «Ішли чумаки на Кримський базар» (П), «Ой чумаче, чумаче (Кольб), «Поїхав чумак у дорогу» (Кольб)), про ледащо чумака, за якого вийшла заміж дівчина («Оженився чумак у петрівку»). На початку ХХ ст. у селі Серафінці Городенківського пов. О. Роздольський зафіксував вже уривок пісні про смерть чумака («Заслаб джумак, заслаб джумак, під возом лежить» [13, арк. 36]). За нашими даними, ситуація не змінилася. Пісню про смерть чумака в «чужій стороні», варіанти якої є тільки у колекції О. Кольберга, сьогодні включають у репертуар сільських хорових колективів. Під час експедиції 2013 р. нам вдалося записати від гурут співаків лише один сильно редукований текст у с. Тишківці Городенківського р-ну, де на запитання «Чи знаєте ви пісні про панцину?» виконавці заспівали пісню про чумака:

*Поїхав чумак, при дорозі став,
Воли му ся похорили (поболіли), сам чумак заслаб.
Ой заслаб чумак під возом лежить,
Ніхто его не спитає, що його болить.
Болить чумака, серце, голова,
Бідная й головонька — чужа сторона!
«Чужа сторона, чужії люди,
А хто ж мене й поховає, як смерть ми прийде?»
Ударили в дзвін, задзвонили в грім,
Ой зійшовся, ой зійшовся весь чумацький рід.
Найперша сестра прощатись прийшла:
«Ой братчику, ріднесенський, де тя смерть
знайшла?»» [3, арк. 85].*

Поступово виходять із традиції давні *наймитські пісні*, які на кінець ХІХ — початок ХХ ст. були поширеними по всій Галичині. Серед них покутські варіанти відомих текстів про важке життя молоді жін-

ки у чужій родині «Плине качур по Дунаю» (Кольб; Фр) та пісні про «чужий край». Семантичне поле образу чужини, яке стає опорним словом фольклорної константи, передає підневільний стан головного героя чи героїні, його відчай через перехід в інший, як правило, чужий соціальний статус (невістки, наймички, рекрута, жовніра), з якого немає повернення:

*Ой не шуми, луже, дубровою дуже — ти зелений гаю.
Не завдавай серцю туги, бо я в чужім краю.*

(Торговиця Гор.) [89, с. 71].

Серед них особливо популярною була ліро-епічна пісня «Ой зацвила й черемшина коло перелазу» (вар. «Ой виросла рогозина вище перелазу» [92, с. 85]) про втомленого наймита, що прийшов з роботи і проситься на вечерю, в якій йому відмовляють. Варіанти були зафіксовані на Волині (Кольб), Бойківщині (Фр), Опіллі (Розд), Поділлі. Згадана пісня, де одним з головних виступає негативний образ скупого господаря (господині), який не дає сісти (формульні вирази «на лавці сісти», «хотів собі сісти»), можливо, походять з Бойківщини чи Опілля. У цих варіантах віднаходимо подібні сюжетні лінії і стереотипні блоки: господиня зливає з мисок наймитові, господиня дає сухаря наймитові. Прив'язаність змістових елементів тексту до власних спогадів удержує пісні та оповідання про наймитовання у пам'яті літніх покутян (цікавим є спогад Дідух Ганни Федорівни, 1925 р. н. з с. Олешків Снят.). Цьому підтвердження наш запис згаданої пісні, зроблений у 2013 р. в с. Джурків Кол. від неписьменної Андрейчук Ганни Павлівни, 1913 р. н.:

*Ой зацвила й черемшина коло перелазу,
Добрий газда на наймита, як то лишень зразу.
Зачинає з черемшини листок упадати,
Зачинає на наймита вже газда в'їдати.
Газда рано, газда рано, газдині в полудне,
Типер собі наймиточку, без вечері бути*

[3, арк. 13].

Після першої частини тексту співачка закинула: «Ей, буде вже!». В емоційно наголошеній репліці жінка висловила свій незагоєний біль по многотрудній і часто зневаженій наймитській праці, яка була частиною її молодості та гірким життєвим досвідом.

Зважаючи на знову актуальне в українському суспільстві заробітчання, трудові міграції селян за кордон у пошуках добре оплачуваної праці, звернемо увагу на традицію побутування на По-

кутті *емігрантських пісень*. Вони з'являлися вже від самих початків емігрантського руху, який датується останнім десятиріччям XIX століття. Про це свідчать записи зі Снятинщини перших років XX ст. («Бувай ми здорова, ти дівчино мила», «Гой росте спориш», «Плине качур по Дунаю» [17, с. 32, 34, 32, 44]) та його другої половини («Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива»). Сьогодні побутують локальні варіанти про виїзд чоловіка до Канади («Послухайте, товариші, що я вам розкажу», Прутівка Снят [4]), де драматичні мотиви розлуки, каліцтва, втрачених надій та розбитих ілюзій є типовими складовими макроструктури текстів:

1. Продав поле, продав хату, зложив гроші в руки,
А сам їду до Канади на ткіженькі муки.
 2. Ой хати ж мої, старенькії, коли вас видати,
Колись верну я з Канади нові й будувати.
 3. Як приїхав до Канади, роботи не маю.
Ходит-блудит поїд брами — роботи питає.
 4. Допитавсі аж до брата, а брат не витає:
Права рука скалічена, лівої немає.
 5. Ай Канадо, й Канадочко, яка ж ти зрадлива,
Неи одного мужа з жінков в вікі розлучила.
 6. В Галіції на Великдень усі дзвони дзвоні[т],
А в Канаді до схід сонці на роботу гоні[т].
- (Джурків Кол.) [3, арк. 20].

Емігрантські ліро-епічні твори нерідко є ілюстрацією оповідань-меморатів, переказів про виїзд односельців, родичів (спогад «Як дід був у Канаді» від Кейван Марії Юрївни, 1929 р. н. із с. Прутівка Снят. [4]) на далеку землю за океан, в Америку та Канаду у пошуках кращого заробітку та постійної праці:

«Ади з нашого села, з Джуркова. Було два, три хлопці такі здорові. Їх дуже комісія примов'єла. Там то. Вони вироб'єли папірі дуже дороге. На ціле село було два хлопці, що поїхали до Канади. Ну, вони собі думали, що їдуть до Канади. Та й всьо своє попродали: там хати старі мали. А вони собі думают, що поїдуть до Канади і вертають сі і будують нові будувати. Приїхали до Канади — бо роботи в Канаді нема. Вони ходит поїд брами, шукают роботі, блудит. Нема. А він мав брата в Канаді, десь Бог знає коли, і допитався до того брата. Він думав, що брат йому поможе. А брат лежить скалічений: «Права рука скалічена, лівої немає». Е буде, буде...» [3, арк. 20].

Пісні національно-визвольної боротьби XX століття

Пісні про національно-визвольну боротьбу українців на західноукраїнських землях у першій половині XX ст. значною мірою поповнили перелік творів історичного та соціального змісту, які здавна побутували на Покутті. Упродовж тривалого часу вони були заборонені, але з 1990-х рр. на хвилі дуже потужного руху відродження української державності стали частиною різних громадських обрядів майже у кожному селі Покутського краю. Серед найбільш урочистих варто згадати про обряд вшанування могил полеглих за волю України, який проходить на Зелені свята та День незалежності. У переліку пісень, які виконують учасники сільських хорів, ансамблів та окремі активісти, є загальновідомі фольклоризовані стрілецькі пісні («Ой у лузі червона калина», «Їхав стрілець на війноньку», «Коли ви вмирили, вам дзвони не грали», «Видиш, брате мій», «Йде січове військо», «Колись, дівчино мила») та ліро-епічні повстанські пісні («Ой у лісі березовім страшна битва була» Прутівка Снят.).

У сучасній пісенній традиції Покуття функціонують й інші твори з ознаками історизму. Це кілька пісень про збройне знищення молоді української держави Карпатської України (1938—1939 рр.), на захист якої від навали угорських окупантів відгукнулися, разом з іншими, й покутяни («Як ми проходили з угорської границі» Белелуя Снят. [2, арк. 111], «Заспіваймо про руїну — Закарпатську Україну», «Тридцять восьмий рік минає» Клубівці Тисм.). З патріотичних пісень подекуди побутує сьогодні пісня про загибель провідного члена ОУН Володимира Тимчія-«Лопатинського» (1911—1940) «Як Лопатинський з-за границі» (Клубівці Тисм.) [4]. Ця хроніка баладного типу входила до репертуару повстанців і була, очевидно, спопуляризована пізніше, завдяки різним виданням 1990-х років [34, с. 217—220].

Звернемо увагу на те, що на Покутті є багато локальних повстанських баладних пісень і пісень-хронік, які 14-складовою формою пісенної оповіді наближені до традиційних співанок-хронік. У цьому бачимо відображення особливостей карпатського фольклорного діалекту [53, с. 57], що дає змогу говорити про спільність покутської пісенної традиції із гуцульсько-бойківською. Покутські пісні як і повстанські хроніки з інших регіонів найчастіше оспі-

Василь Бринський (1896-1945) — УСС, сотник УГА, згодом організатор тов-ва «Луг», соратник Є. Коновальця, полковник УПА «Блакитний», родом з с. Долина Тлумацького р-ну

Брянська Петрунеля Василівна (1932р.н.) згадує про стрійка В. Бринського, с. Долина Тлумацького р-ну. Світлина О. Кузьменко, 05.07.2014 р.

вують драматичні колізії, які призвели до смерті повстанців у нерівному бою (мотиви «поранений повстанець убиває себе, щоб не дістатися до рук ворога», «вороги (червоні кати) спляють тіло повстанця»). У хронологічній послідовності, з характерним прагненням до точності відтворюються останні героїчні хвилини життя українських підпільників. Пісенні хроніки розповідають і про тих, хто був родом з цієї місцевості (як пісня «Ой у селі Корничі дощик накрапає» про останній бій відважних повстанців з Коломийщини «Гриші» і Олексі

Ласійчука-«Котика» [70, с. 54—55]), і тих, хто тут поліг у запеклому двобої з «катами-енкаведистами» («Там при плавниках, при потоці» Клубівці Тисм., «Ой там у лузі при дорозі червоні маки розцвіли» Угорники Колом. [3, арк. 74]). Тоді і тепер місцеві поети складають віршовані хроніки. Наприклад, автором слів пісень про «Відважного» та про Дмитра Шийку-«Бистрого» («В понеділок дуже рано ще соловейко щебетав») є Василь Васильович Огерук, 1933 р. н. із с. Орелець на Снятинщині, автор саморобної книги «Орелець, ти моє рідне село».

Повстанські хроніки, які побутують на Покутті, часто мають унікальні сюжети про героїчну смерть юних хлопців-патріотів. Серед них пісня про загибель 20-річного повстанця-друкаря Любомира Дирду, уродженця с. Залукви Галицького р-ну («Сидить Богдан при друкарні», яку ми записали у 1992 р. в Делева Тлум. [95]), пісня про повстанців «Тимоша» і Івана Орлецького-«Остапа», які зустріли свій останній день 10 серпня 1947 р в с. Тулова Снятинського р-ну («У неділю пополудні сталася неслава» [2, арк. 128]), про повстанця «Дубок» («Темна нічка в чистім полі, темна нічка за селом», Прутівка Снят. [4]), про загибель у с. Вовківці 18-річного повстанця Ярослава Равлюка-«Крука» («У вівторок на полудни люди говорили»), про смерть трьох друзів-покутян «Соловія», «Вія» і «Милого» («У Красноставцях у долині хатина стояла» на мотив «Ой у лісі на полянці») та ін.

У 1997 р в с. Белелуя нам вдалося записати місцеву хроніку про «Січа» і «Малину», у центрі сюжету якої екзистенційна проблема «життя — смерть». Філософська дилема вибору відображена у гостро драматичному далозі між дівчиною-медсестрою і пораним повстанцем, який щиро питає поради:

*«Січа» вбили, «Січа» вбили, «Малину» зранили,
 Став Малина утікати, щоб не догонили.
 Став Малина утікати, ратунку шукати,
 Дав молодій дівчиноньці рани завивати.
 Вна завива єму рани, положила спати,
 Сама сіла на край стола листочок писати.
 Заглянула у віконечко — то вже сонце низко:
 — Вставай, вставай, Малиночко, вже ворги близко.
 — Порадь мене, дівчиночко, що маю робити,
 Я не годен утікати, мусю си забити.
 Із лівої кишенечки пістоле виймає
 І правою рученькою сам себе вбиває:*

*«Україно, Україно, Україно-мати,
Не жаль мені, Україно, за тебе вмирати».*
(«Січа» вбили, «Січа» вбили») [2, арк. 108].

Популярними в регіоні є також *стрілецькі* та *повстанські ліричні пісні*, що відомі на усьому західноукраїнському терені («Повіяв вітер степовий», «Послухай, кохана Марусю», «Серед степу широкого попід гаєм скраю», «У темному лісі під білов березов», «Там під львівським замком», «Подай, дівчино, руку на прощання»). Особливою проникливістю ліричного відзначаються пісні про тюремне ув'язнення («Сидить Галя за ратами» Прутівка Снят). У цих творах елегійний аспект (мотиви туги, страждання, болісних переживань, очікування) є контрастним тлом, на якому ще більше увиразнюється громадянсько-політичні мотиви нескореності, опору, боротьби, що були провідними ідеями повстанського світогляду:

*Знайшов ворог для нас тюрму,
Тут мусим зимувати.
Чужий тут край, чужа земля,
А вітер свище в ґрати.*

*Не смійся, вороже лихий,
Бо сміх вуста вам скрутить.
Ми Україну не дамо,
Країна мусить бути.*

(«Осінні квіти вже зісхли», Клубівці Тисм.).

Багатство поезики давньої соціально-побутової лірики Покуття про важке, часто нестерпне рекрутське, жовнірське життя стало фундаментом для розвитку традиційних образів-персонажів у новотворах. Одним з таких є *образ матері* повстанця. Семантика образу кодує родинний зв'язок, єдність бійця зі своєю громадою, селом, з «малою батьківщиною», яка уособлювала соборну Україну. У багатьох ліро-епічних стрілецьких та повстанських піснях найбільш активною і стійкою є концептуальна мотивема «Прощання». Вона реалізується через пов'язані мотиви «син-повстанець прощається із матір'ю», «мати прощається із сином»:

*Збирався стрілець від'їжджати до бою,
Свій край боронить від ворогів,
Прощався з матусею дуже старою,
Просив дождати його її.*
(«Збирався стрілець від'їжджати до бою», Підвисоке Снят.) [103, с. 473].

Варіативна парадигма мотивеми «Прощання» зазнала розгалуження новими нашаруваннями у покут-

Василь Васильович Огерук (1933 р. н.), виконавець і автор повстанських пісень-хронік, с. Оселець Снятинського р-ну. Світлина О. Кузьменко, 19.07.2015 р.

ських новотворах (повстанських баладних піснях і піснях-хроніках) з середини ХХ століття. Градаційна шкала йде по висхідній за силою психологічної напруги при змалюванні обставин розлуки головних героїв. Форми відтворення, як правило, дві: мотивація або мотив-мовлення (як звертання героя до матері): 1) прощання повстанця, що йде у підпілля:

— *Будь здорова, рідна мати, і прощай, бо я вже йду
В партизанській загони за Вкраїну на війну.*

(«Гей, готуйтеся партизани», Топорівці Гор.) [46, с. 127];

2) передсмертне (уявне) прощання повстанця з матір'ю:

— *Прощай, моя Україна, прощай, моя ненько,
Прощавайте, друзі мої, я вмер зараненько.
Думав жити для Вкраїни, щиро працювати,
Та зрадниками захотілось моє життя взяти.*

(«У неділю на полудне сталася неслава», Тулова Снят.) [2, арк. 127].

Парність образів матері та України, як видно з другої ілюстрації, ґрунтується на метафоричному зв'язку, що веде свої початки із виробленого народною свідомістю уособленні Україна-мати, характерного українському героїчному фольклору. Поєднання закріпилося не тільки граматичним родом жіночого образу, у чому виявляється сутність національної специфіки мови, а також, як доводив Юрій Луцький, мітологічною категорією образу України, яка шукає долі [48, с. 122]. Художній образ *України*, виражений через символ («Україна-ненька» як мати за сином плаче) чи метафору

Володимир Волощук, 1926 р. н., стрілець-санітар УПА, загинув у березні 1947 р. в с. Хом'яківка Снятинського р-ну. Світлина з фондів краєзнавчого музею м. Тисмениця

Сибірська земля прийняла у свої вічні холодні обійми матір-страдальницю Харків Марію.

Похорон повстанської матері на Сибірі. Світлина із фондів краєзнавчого музею м. Тисмениця

(«наша Україна зажурилася», «заплакала Україна, така її доля»), що відомий найбільше з козацької пісенності, спершу був актуалізований в стрілецьких піснях («Ой у лузі червона калина похилилася»), а згодом у повстанській ліро-епіці: «Україно, Україно, Україно-мати / Не жаль мені, Україно, за тебе вмирати».

Виняткову роль у цілеспрямованому поширенні та трансформації стрілецьких та повстанських пісень

на Покутті у воєнний і повоєнний час (1940—1960-ті рр.) відіграло повстанське середовище. Серед наших респондентів більшість були ті, які перебували в ОУН—УПА або безпосередньо активно спілкувалися з членами УПА, які свідомо сприяли плеканню пісенної історії збройної національно-визвольної боротьби [44, с. 151].

* * *

Цикл *родинно-побутових пісень* складають твори, які своє естетичне наповнення розкривають у повсякденному житті покутян. Це пісні *про жіночу долю*, де центральним виступає образ злого чоловіка. У піснях з кінця ХІХ ст. конфлікт сюжетів часто пов'язаний із образом «лихої долі» та мотивом догоджання чоловікові, який здійснює руку на жінку («Ой там за горою, ой там за другою» (Кобр), тоді як у ХХ ст. починає переважати тип легкодухого чоловіка: чи то п'яниці («Жура за журбою, туга за тугою» Сокирчин Тл.), чи зрадника-бабія:

Не жель ми за цєю, що на лаві змерла,

А жель ми за тов, що під вікном у ножечки змерла.

(«Ой умру я, умру, буду сі дивити», Джурків [3, арк. 24].

У цю групу пісень доповнюють жартівливі пісні, які виисміюють флірт між кумами («Післав мене мій миленький фасолі садити» Угорники Кол.) [3, арк. 122] та прикрощі нерівного шлюбу («Оженився старий з молодою» Жукотин Колом.) [3, арк. 192].

Традиційно «жіночими» є *пісні про кохання*, в яких відображені перипетії життєвих колізій закоханих із домінуючими мотивами зради та метафоричними образами душі, що болить («Ой очі ж ви, карії очі» Сокирчин Тл.), «нещасної долі» («У дівчини під вікном розцвітався розмай» Сокирчин Тл.), туги за втраченими у самотності молодими літами («На горі вітер, листя спадає» Залуччя Колом. [3, арк. 245]. Основними мотивом давніх і теперішніх творів про взаємини закоханих є осудження тих, хто зневажає чи легковажить почуттями («Чи будеш, дівчино, за мною тужити?» (Кобр)), хто ламає присягу, яку давав коханому («Ви'копав я криниченьку», Джурків; «У дівчини в віконці зацвила мушкателька» Угорники Кол.). З 1960-х рр. на Покутті все більше популярними стають *романси* («Пропала надія, забилося серце» Баб'янка Колом.).

Локальним колоритом позначені *колискові пісні* з Покуття, («Дитинко малесенька, я тебе колишу» Залуччя Колом.). У репертуарі Романиці (Грималюк)

Любов Іванівни, 1954 р. н. із с. Тишківці Городенківського р-ну ціла низка колискових, які вона перейняла від матері («Ой спи, дитя, в колисоньці», «Колишися, колисочка, від кола до кола», «Ой летіла пава-пава, понад садовину»). Усі пісні завдяки пестливим словам, димінутивним їх формам виявляють глибоку любов і ніжність матері до своєї дитини. У поезії народного песнотування відображаються педагогічні настанови і загальнокультурні цінності. Ми записали колискову під час того, як жінка наспівувала її своїй правнучці. У змісті пісні виражена турбота матері, не тільки про здорове фізичне зростання дитини, але й про духовне, спрямоване на виховання почуття вдячності матері:

*Ой лю-лю-лю, лю-лю,
Я тебе малесеньку притулю, притулю.
У садочок під листочок під попову дулю,*

*Але дулька буде цвисти, дульки родити,
А Улянка буде рости, на дульки ходити.*

*Буде мамці приносити, котра солоденька,
То нам було дуже гірко, як була маленька.*

(Баб'янка Кол.) [3, арк. 42].

Проілюстрована колискова складена коломийковим розміром. Загалом **коломийка** як мала пісенна форма є одними з найпоширеніших жанрів, що здавна побутувала на Покутті. Вони активно творяться місцевими активістами самодільності і сьогодні [47], найбільше в Коломийському районі на покутсько-гуцульському порубіжжі. Тут люблять підкреслити, що «коломийки не має кінце». Вага коломийки і в тому, що саме нею «перший танець починають» [3, арк. 48]:

*А музика, як заграє, бере охоточка,
Кости би сі розсипали — тримає сорочка.
(Баб'янка Кол.) [3, арк. 48].*

На запитання щодо в'яснення різниць між коломийками і ладканками («Чи у вас кажуть, що то «ладканки», а те «коломийка»?») виконавиці весільних пісень з с. Тишківці Гор. відповіли: «Не. У нас нема, то там Коломийський район, де ті гуцули, то коломийки в них інакші» [3, арк. 101].

Покутські коломийки, так само, як і гуцульські, бойківські відображають усі сторони людського родинного та громадського життя, часто вміло поєднуючи їх:

*Ой піду я до церкви, та й стану в затінку,
Подивлю си раз на попа, десять раз на дівку
[56, т. 19, с. 29].*

Символічна могила полеглим «За волю України», с. Гарасимів Тисменицького р-ну. Світлина О. Кузьменко, 10.07.2014 р.

Як видно з цього зразка, у малій площині коломийкового тексту вдалося згадати і про любовні переживання хлопця, і про міцну традицію щонедільної участі молоді на Покутті в христинській літургії.

Коломийки відзначаються надзвичайним розмаїттям тем та настроїв, «від почуття найніжнішої любові до різкого нападу на родинні та громадські непорядки» (І. Франко). Коломийки як колись, так і тепер у жартівливій формі висміюють негаразди у сім'ї, з гумором вказують на відмінності між сусідами, виявляючи сформовані у громаді стереотипи, зокрема щодо найближчих сусідів — гуцулів (такі тексти записав з Ценева і Франко):

*— Ти гуцуле, гуцулику, й ти погана віра,
Твоя жінка у середу солонину їла.
— Ой поляне, полянику, а твоя ще гірша,
Твоя їла у п'єтницю, а п'єтниця більша.
(Джурків Кол.) [3, арк. 12].*

Головна функція багатьох покутських коломийок пропедевтична, вони прагнуть навчити правильно жити, возвеличуючи людські риси любові до ближнього, доброти, взаємодопомогу і працьовитість:

*Та й ти гуцул, та й я гуцул, обидва гуцули,
Та купимо чоботята хороші Маруни.
Та ти вмій підшивати, я вмю ковати,
Не буди си наша Марця на леду хобзати.
(Орелець Снят.) [56, т. 17, с. 4];
Ой білява, ой чорнява колонні мочила,
Та я не вмів танцювати, вна мене навчила.
(Орелець Снят.) [56, т. 17, с. 14].*

Серед пісенних мініатюр багато весільних коломийок, які виконують кухарці («Їжте, жінки, й капустицю, капустиці добра»), музикантам («Та й музика файно грає, весело сі диви»), старостам («Файний газда, файний газда, та й файна газдині»):

«Коли ви вмирали, вам дзвони не грали...», Могила війнам ОУН-УПА, які загинули за волю України, с. Прутівка (Карлів) Снятинського р-ну. Світлина О. Кузьменко 20.07.2015 р.

*Ми візьмемо дівчиноньку, і візьмемо скриню,
Ми зробимо з дівчиноньки хорошу газдиню.
(Баб'янка Кол.) [3, арк. 34].*

Коломийкова форма є достатньо популярною в соціально-побутових піснях («Два жовніри-капітани на варті стояли» Баб'янка). У поезиї покутських коломийок панує багатий світ творчої людської фантазії, усталених асоціацій, побудованих на фольклорній символіці, алегорії, різних видах метафори, інакомовленні та еліптичних реченнях. Абсцентна лексика притаманна сороміцьким коломийкам («Ішов гуцул з Коломиї, а гуцулка з Бані» [3, арк. 34]), які є невід'ємною частиною коломийкової традиції Покуття.

Серед інших малих жанрів у репертуарі респондентів старшого віку відомі *сатиричні частівки*, в яких висміюванню підлягає праця у колгоспі, в якому знецінювався робочий час сільського трудівника, а його самого прирівнювала до неокріпака («Сіла баба на граблі», Джурків Кол.).

Фольклорна проза: від давніх казок до сучасних переказів і меморатів

Фольклорна проза Покуття має розвинену оповідну традицію, яка відзначається жанровими пріоритетами. Передусім варто згадати про записи міфологічні легенди та казки, які побутували на Городенківщині, Коломийщині. Свого часу їх зібрав О. Кольберг до третього і четвертого томів свого збірника «Покуття». За твердженням сучасних дослідників, це сум-

лінно підготовлене видання усіх різновидів казки було першим і найсоліднішим у Галичині 60—70-х рр. ХІХ ст., що вражає кількістю текстів і різноманітністю сюжетів [58, с. 22]. Серед них найціннішими є покутські казки *про тварин* («Пес і вовк» (СУС 100, 102, 102), «Осел ведмідь і вовк» (СУС 103С*)), повний корпус яких передрукував В. Гнатюк. Сюжетним багатством відзначаються *чарівні казки*, в яких діють кмітливі і дуже богатири («Переможець зміїв» (СУС 300), герої, наділені надприродною силою («Королевич і чортова дочка» (СУС (313 А, В, С), 1000), «Заздрісна жінка» (СУС 706), «Молодильна вода» (СУС 551), «Скляна гора» (СУС 530), «Золотий птах і морська дівчина» (СУС 550). Серез варіантів є загальновідомі фантастичні сюжети «Шевчик королем» (СУС 410*, 518, 880*), «Чарівний кінь» (СУС 313Н*, 327В, 881) та інші. У сучасному побутуванні збережені деякі варіанти казок про «Три чарівних горішки», «Дівчину-лицаря», більш популярні казки про злих духів «Як чорт за наймита був», «Про красуню Касю та упира Яся» та ін.) [37, с. 10—92].

Особливістю регіону можна вважати те, що на Покутті складала багато казок легендарного та моралізаторського змісту («Суд Божий» (СУС 781*), «Ксьондз, що триста літ спав на небі» СУС 471), «Три перестороги» (СУС 910А, 910В), у чому проявився вплив біблійної та апокрифічної літератури. Згодом, вже у ХХ ст., як локальні сюжети соціально-побутових казок вони функціонували в активному репертуарі талановитих покутських оповідачок аж до кінця 1980-х рр. («Як ангел душу вислужував», «Як багач свій маєток у могилу брав», «З мудрою головою і в цісарському палаці не пропадеш», «Бідонька», «Як діти батькам на старість віддячують» [37, с. 41—42, 47—48, 61, 112]). На жаль, відшукати живих казкарів під час трьох експедицій нам не вдалося.

Неказкова фольклорна проза Покуття не менш розмаїта. На початку століття у с. Карлів на Снятинщині були записані оповідання про пригоди гуцулів у походах за тютюном. У покутських сюжетах розкриваються перипетії мандрівного життя. Розповідається про небезпеку в дорозі, про випробування сміливості та кмітливості шукачів тютюну, які часто терпіли нужду. Саме про труднощі заробітчанського життя один з головних персонажів оповідання висловився дуже лаконічно і образно: «А ми так зго-

лодніли, що страх. Грошей нема, хліба нема, та й ціла біда» [75, с. 201]. Поетичними особливостями цих оповідань є мотиви «приховування тютюну» («Помста за ревізію»), образ «обдуреного ревізора (фінанса)».

Більшу частину з масиву традиційної неказкової прози, записаної на Покутті, і сьогодні складають легенди та перекази. Переважають короткі тексти із домінуючим топонімним мотивом. Ці жанри вирізняються фрагментарністю та епізодністю, в чому проявляється їх загальнофольклорна особливість. Наприклад, легенда про село «Чортівець», породжена демонологічними віруваннями у дію злих сил: «Чорт крав овець, кажут. Кажали, що десь пропадали вівці. І то погане село» [3, арк. 121].

В активному репертуарі покутян перебувають перекази «про давнє минуле», які пояснюють походження назв сіл, присілків, сільських кутиків, річок, урочищ тощо. Сюжети про назви кам'яних топооб'єктів нерідко містять поширені міфологічні мотиви:

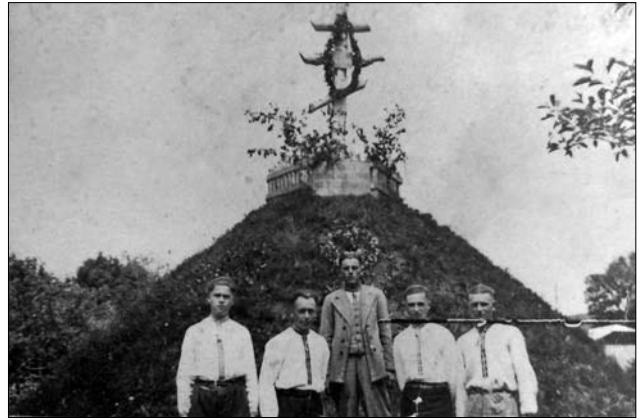
— про братів-велетнів:

«Розказували, що колись були люди дуже великі ... росто́м. І вни називалися їх Пилипи. Їх було мене (ім'я) Пилипц. І вни дуже ті люди були такі, що якіс великі дуже росто́м. Але чого вни... після тих двох Пилипів ішли люди з других сіл, та й кажут: «Ходім до Пилипів». До Пилипів. Ті два Пилипи були браті. Ходім до Пилипів. Після тих великих людей назвали село «Пилипи». Що то село колц. Так розказували ше мої пра́діди. Ше не... ше такі давні. Чого Пилипи? Ну то́го, що було два брата Пилипа» (Пилипи Колом.) [3, арк. 140];

— про «великанів», які перекидали сокиру:

«Знаю, що ця гора «за́мкова», як у нас кажут. А там є ... за́раз.. то є ніби село Трійця, то вже Снятинський район. Але там називається гора така є «Лисогірка». Через то, що там жив Лес. То такі були великани, що з цієї замкової гори той Лес передава́в один другому сокиру. Так перекида́ли. Се так розказували» (Дебеславці Кол.) [3, с. 269].

Такі твори належать до верстви легенд про незвичайну силу деміурга, які традиційні для усього карпато-українського фольклорного фонду [99, с. 81]. Серед наших записів є перекази, які пояснюють походження не тільки великих населених пунктів, але й локальних ландшафтних об'єктів. Часто вони мають виразний елемент історизму, зумовле-

Стрілецька могила с. Княже Снятинського р-ну, 1942—1943 років. Світлина з колекції фотографій Олександра Вакарука, 1936 р. н. із с. Княже

ний обставинами героїчних вчинків героїв, які гинуть в бою («Дем'янів хрест») [41, с. 204].

Із стійкими негативними конотаціями образ війни розкривається також в народних оповіданнях та переказах. Серед останніх тексти з есхатологічними мотивами про «залізних птахів» та «кінець світу». Побутують одноепізодні тексти про «залізних птахів». Ці незвичайні орнітоморфні образи, що є метафорою літаків, допомагають змалювати більш широку художню картину — апокаліптичний «залізний світ» (сюди входить і образ «залізного» поля), яка стала типовою у слов'янській фольклорній традиції у середовищі селянства вже з кінця ХІХ століття:

«Баба мені розповідали, що то... Дітоньки, то прийде таке, що буде поле всноване дротами (а з ким вони будуть говорити, вони відки знали?). А птахи будуть літати з залізними дзюбами (а ви що думали, а це літаки). А баба дев'ятдесят літ мали, як померли. То [19] сорок п'ятого року баба померли. То вони які були старі, а вже знали, що то має бути» (Джурків Кол.) [3, арк. 81].

Як і на всій слов'янщині на Покутті побутують перекази з мотивами «проорокування війни (нещастя), на основі тлумачення появи знаків «затемнення сонця» і «вогняного стовпа». Вони є типові не тільки для фольклорної рецепції Першої світової війни [45, с. 27—28], але й стосувалися передбачення Другої світової війни:

«Показувався був якийсь стовп. Я сама виділа. Перед війною, то було тридцять восьмий рік. В селі Єзупіль, тувó (показує), показався був стовп. Якийсь червоний такий. Ну, знак війни. Бо всі люди йшли, бо то сі показало якось так, не

Оксана Кузьменко зі славною співачкою стрілецьких пісень Федорою Храпко (Бойчук), 1933 р. н. Друга зустріч по 18-ти роках. Світлина О. Кузьменко, 18.07.2015 р.

знаю, в оден час. Казали, що «буде якась дуже велика кара Божя. Буде війна. Світова». То вже перед тим то вже пророчество проказували, що то буде. То там таке в Єзуполи показалося. Такий був якийсь стовп вогненний.

І старі люди казали, що то «буде дуже велика війна. І кара буде. Буде голод. Будут гинути люди ... від голоду». І то всьо було. То всьо сповнилося. Що прийде маскаль. Що будуть жертви. І по тюрмах будуть нищити. То так понищили: німці одних нищили, а москалі — других нищили» (Стриганці Тисм.) [4].

Мотивема «передбачення» походить зі структури архаїчного змістового елементу «передбачення нещастя (біди)», актуалізація якого є способом поєднати давні образні уявлення про героїчні збройні конфлікти та сучасну інтерпретацію модерної воєнної дійсності. У текстах історичних переказів концепт війни часто об'єктивується через повторювані словосполучення «до війни», «під час війни», «після війни». Ці стереотипні фрази виражають колективний чуттєвий досвід часу. Також вони є темпоральним означенням подій, що служить не тільки хронології, але й змісту. Таким чином, погоджуємося із думкою про те, що «створюється не історія, а стан буття, тобто історія як оповідь, а не фіксація моменту чи моментів» [45, с. 59].

Найбільш продуктивно мотиви драматичної екзистенції задіяні в історико-героїчній прозі, що належить до пізньої верстви українського фольклору. Не тільки Перша світова війна, але також насиль-

ницьке впровадження колгоспів та бруталне вивезення заможних і працьовитих українців на Сибір, трагічні перипетії Другої світової війни, повстанська визвольна боротьба, катування НКВД, голод 1947-го року, депортація лемків на покутські землі — це ті ключові теми усних наративів з ознаками фольклорності, в яких відображено весь складний і кривавий досвід ХХ століття. І в цьому регіональна традиція, вважаємо, невіддільна від загальноукраїнського фольклоротворчого контексту [51, с. 74], в якому з новою силою актуалізувалися ліро-епічні мотиви «горя», «біди», «смерті», гіперболізовані образи «кривавих рік», «трупів, як пороху»:

«Ну, та казали, що дуже... Колис не били так... ножами. То казали, що се наше село, там в нас є поле, городи і то... То трупів лижело, як... як пороху. То кров текла (бо в нас там от троха нижче є потічок, ліс такий), то кров текла в долину. Мому чоловікові ... будто з дванадцятого року, чи як... Вони казали: «що було дуже біда». І тепер, в сю войну (в Другу світову війну. — О. К.), була біда. Таке во вбивали та й забирали, та й... Була біда» (Ісаків Тл.) [4].

Доволі характерним для художньо-образної системи прозових творів Покуття є композиційне членування тексту за допомогою опозиції *колись/тепер*, що творить розгорнене порівняння двох воєн. Це яскраво підтверджує факт відображення часопросторової орієнтації оповідачів та переваги реально-критичного мислення:

«Я вам скажу. Тогди за Австрії така война не була як тепер. Се там було всьо так, що нападали одни на других лише. Ну, ни танків (тогди танка не було нігде ... за Австрії ще). На войні» (Баб'янка Кол.) [3, арк. 49].

Поява в прозових творах комплексів нових епічних мотивів, що поглибили передусім тему «насильницька смерті героя», викликані реальними суспільно-політичними подіями тотальних війн, що були тісно пов'язані з тотальними режимами. *Голод, спрага, біль, відчай, втрата, зрада, страх, смерть* — це провідні екзистенціали, що входять в семантичне ядро фольклорних концептів, в яких акумулюють колективні знання про травми історичного минулого. Чуттєві емоційні образи (людина побита, замордована, травлена собаками), драматичні мотиви («ворог-завойовник пришов»): відображають най-

більш пам'ятні для сучасного оповідача і водночас загальновідомі історичні події першої половини ХХ століття. Вони пов'язані з періодами війн та калейдоскопічною зміною кількох чужинських влад на теренах Покуття:

«Так після австрійської війни була Польща прийшла. А була вперед Україна. Страшна була біда. Побили їх. Били їх, так що потому гет поницили. Всього. І прийшла Польщі (та я за Польщу вже була, в другий клас ходила). То така була біда за тої Польщі, що страшне. Ну, а потому прийшли німці. Вже по польській (державі. — О. К.). Прийшли сорокового року. Були рускі. Лише побули рік, прийшли німці. Німці були штири роки...» (Баб'янка Кол.) [З, арк. 52].

Проілюстрований меморат дає змогу дуже чітко побачити семантичну завантаженість образів біди і страху, які співдіють у тканині тексту. Вони часто виступають у формульній парі, повторюючись у фрагментах тексту можуть його членувати на самостійні епізоди.

Час визвольних змагань, революції початку ХХ ст., польсько-української війни (1918—1919), українсько-більшовицької війни з причин підцензурності радянської фольклористики до сьогодні дуже слабо представлений в антологіях фольклорної прози. І те, що нам вдалося зафіксувати на Покутті, є унікальним матеріалом, у якому проглядаються конденсовані згустки більш розлогих усних наративів. Вони походять головно з автобіографічних оповідань, почутих з уст старших родичів та знайомих. Повідомлення про шлях передання є традиційним елементом зачинів у тексті: «казали», «дідо розказував по розповідях», «А ше тут в мене в сусіді жила. Ти Васюту знала? Ну, то її мама розказувала» тощо.

Унаслідок тривалого передання фольклорний твір змінює свою форму, як правило, редукується. У прозових творах про Першу світову війну у порівнянні з оповіданнями-спогадами про Другу світову посилюється моралізаторський елемент. Він спрямований на узагальнення відомостей про давню війну, фольклорний концепт якої вербалізується через образи «хрест при дорозі», «трупі як порох» тощо:

«Казали, що в нас тут у нас був через дорогу, тут, де ці липи. То був... Тут дуже сильно солдата поранчили в австрійську війну. От. То навіть

Ольга Харчишин записує від Баранецької (Чабан) Ганни Михайлівни, 1926 р. н., дочки українського січового стрільця, з с. Стригунці Тлумацького р-ну. Світлина О. Кузьменко, 08.07.2014 р.

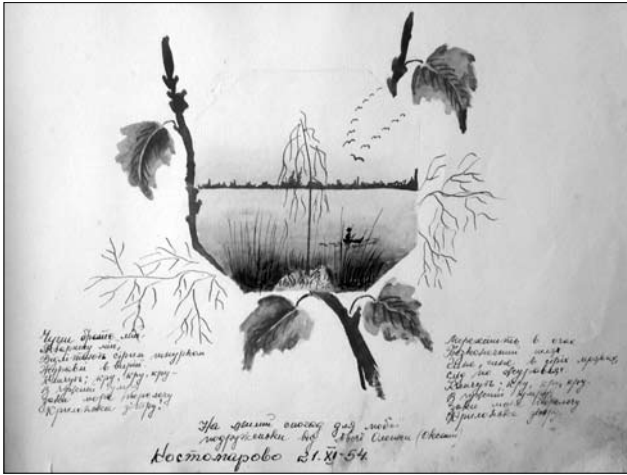
тут були його поховали. І поставили йому хрест. Його тут доглядали. Але це ні моя баба не пам'ятала, ні одна, ні друга, але ж це так, за переказами» (Дебеславці Кол.) [З, арк. 269].

У переказах більшої часової дистанції від описаної в них події увиразнюються ідеалізовані риси героя, акцентуються цінності, які він захищає, за які він гине:

«Приходів. Прийшов був раз і мама кажуть йому, що... бабка моя каже, що: «Данцю, не йди на війну, бо вб'ють тебе!» А він каже, що «Або волю здобути, або живим не бути!» Так як казали. То багато так казали. І січові стрільці, і повстанці так все казали. Так вони казали. І він пішов. Пішов далі і вже не вернувся» (Тишківці Гор.) [З, с. 80].

На Покутті типовими є перекази, де історичним персонажем виступає український січовий стрілець, що продиктовано прив'язаністю сюжетів до певних «місць пам'яті». Як правило, одним з таких топосів є родинне село героя, як це бачимо в переказі про стрільця Данила (Грималюка Данила Дмитровича (1892—1919), уродженця села Тишківці, тепер Городенківського р-ну, який загинув під Каневом). Життєвою вартістю для нього була «Воля», що набуває додаткового конотативного навантаження «буття — це свобода, політична незалежність».

Повстанські усні оповідання-меморати пізнішого часу. Вони достатньо розлогі. У їх структуру часто інкорпоровані ліро-епічні пісні. У комплексі вони демонструють живий процес трансмісії колектив-

Сторінка з рукописного альбому Ковалюк Олени-«Оксани» з Косова, товаришки Ганни Баранецької у засланні. Світлина О. Кузьменко, 08.07. 2014 р.

них історичних знань покутян про «криваве» ХХ ст. з його колективізацією, національно-визвольною боротьбою, депортаціями (лемків на Покуття, покутян на Сибір) тощо. Особливістю поезики епічних текстів є те, що вони супроводжуються відступами, розлогими коментарями оповідачів про загальну напружену атмосферу повоєнного села. Важливим для омовлення є сюжети, в яких центральним є мотив «екзистенційного вибору», щоденного двобою між людяністю, совістю та інстинктом самозбереження:

«Иш... Не, не дуже добровільно, не дуже хотіли люди (йти в колгосп. — О. К.). То багато балакати, нема що слухати, ви би списали того, що я не знаю що.

Як колгосп зайшов, мій мамин вуйко, мамин брат рідний, татів брат рідний записали се в колгосп... иш... Світик Дмитро був татів брат, був в колгоспі, а мамин брат був головов сільської ради. І відтак українці наставляли (я їх тепер любила троха, але відтак була злосна). Постріляли мого вуйка на коничені (там, де конів закопували, там на горі таке було), закопали живцем... мого вуйка — Зубаш Василь Іванович.

Розказували нам ті, що прикопували, і там жіночка давала йому води там, що він в ямі лижев, а рано тре прикидати, а він балакає ще. Кидають грузи, а він тако руку поклав.

Отаке... отаке-во я перебула. Коли йшла, «Отче наш» говорила, і телепало мене, що я не могла перебути. А стрія, то там на горі не було

<нерозб.> Так і «шпук» (застрілили. — О. К.). Всьо. Отаке-во, так шо. Отаке баба перебула і таке розказує... иш... ви всьо не пишійть» (Гарасимів Тл.) [4].

Проілюстроване усне оповідання, «драматургія» якого ускладнена багатьма уточненнями, висловленими суб'єктивними судженнями, гострою емоційністю, ритмо-метричними паузами дає змогу виразити важливі елементи трагічного досвіду оповідачки. Головним при цьому, як і в згадуваних вище повстанських піснях-хроніках, є проголошення глибоких значень, а саме ідеї внутрішньої свободи особистості. Саме через неї проявляється інший вектор людського буття — ситуація подоланого страху. Вона прикметна тим, що рефлектує у новітньому фольклорі відповідні зміни в образності персонажів, що найбільш помітно при порівнянні з жіночими нарративами на теми голоду і Голодомору, де омовлений страх є переважаючою образною константою тексту.

Тема міжвоєнного двадцятиріччя у місцевому фольклорі актуалізується в переказах про насипання стрілецьких могил, зокрема через нові сюжетотворчі мотиви «дівчата накидують глину на стрілецьку могилу» (Тулова Снят.) [2, арк. 125], «школярі носять кошиками глину на стрілецьку могилу» (Велика Камянка Кол. [3, арк. 212], «вороги (поляки, москалі) розрили стрілецьку могилу» [4]. Твори фольклорної документалистики за ідейно-художнім спрямуванням, за способом розгортання сюжету близькі до переказів, які побутують на Опіллі, Західному Поділлі. У генезі сюжетотворчих мотивів бачимо безпосередній зв'язок із загальноукраїнською епічною традицією ХІХ ст., зокрема з історичними переказами про творення запорожцями скель, високих могил, для яких характерним є міфологізація героя-оборонця з допомогою мотиву «насипати могилу-курган» [86, с. 103].

В регіональній оповідній традиції Покуття побутують також перекази, пов'язані з відомими історичними особами. Одним з таких є «добрий цар». Фольклоризований образ імператора Австро-Угорської імперії Франца-Йосифа І (1830—1916) виявляє елементи наївного монархізму, а також віри в «доброго» царя, мотив якого також притаманний давнішим фольклорним творам про Лук'яна Кобилицю — ватажка селянських повстань на Буковині [98, с. 221—

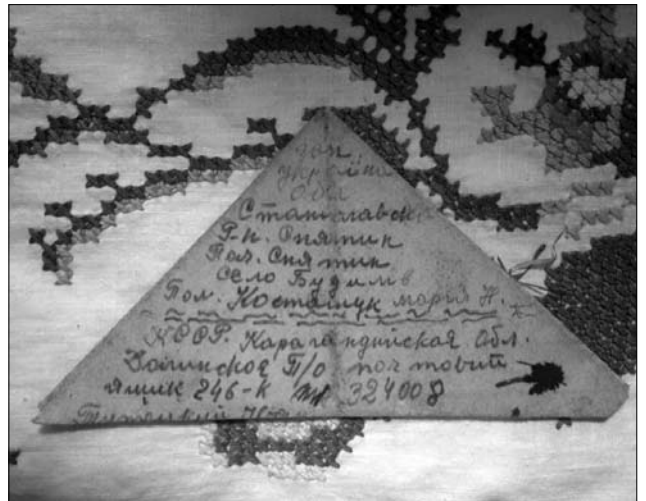
222]. Типологізація стійких ознак історичного персонажу як «справедливого і доброго» ґрунтувалася на прихильному ставленні цісаря до українців, яких він вважав лояльними до сім'ї Габсбургів. Ці уявлення відобразилися в українських історичних піснях та піснях-хроніках, яких найбільше було створено на Закарпатті, Гуцульщині, Буковині. У кількох покутських варіантах сюжетів про «перебраного цісаря, який дбав, щоб його військо не було голодним» (Вел. Кам'янка Кол.) [41, с. 235], про «цісаря, який звільнив від панщини» (Дебеславці Кол.), про «мудрого цісаря, який провів нараду з міністрами» (Нижнів Тл.) [4], у семантиці цього образу чітко оприявнюється фольклорна опозиція добро / зло. Вона дає змогу реалізувати антитезовий підхід у змалюванні героя та антигероя, увиразнити стереотипний образ жорстокого, неосвіченого ворога («москаля»), що добре ілюструє записаний нами переказ про «милосердного цісаря»:

«Розказував от... як під Перемишлем ... то ті були австріяки ... натягли дроти і пустили туди струм. А росіяни не знали, що таке струм. Вони були ще такі ... темні були.

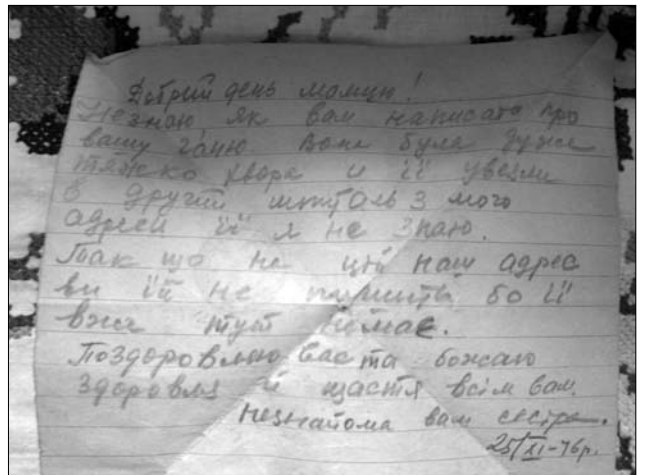
[Репліка з гурту: Так, азіяти]. І шли не сей ... падала могла трунів там. І казали: що ми через трупи перейдемо, но всьо одно Перемисьль візьмем. То Франц Йосиф, цей цісар австрійський, приїхав туді і сказав відключити струм, бо шкода людий, бо вони задаром гинуть. А росіяни ніколі людий не шкодували. І так ...у ту Перішу світову війну, і в Другу. Вони ніколі це... [Репліка з гурту: З людями не щиталися]. Не» (Тишківці Гор.) [3, арк. 82].

У типовій дидактичній формулі-сентенції «шкода людий вбивати» (у варіантах «шкода людий, бо вони задаром гинуть»), яка відображає незмінний критерій цінності людського життя і його масової загроженості, що було викликано тотальними війнами, бачимо підтвердження спостережень сучасної світової фольклористики щодо усної прози. Як і інші види мистецтв, які ілюструють боротьбу одиниць і колективів за свої цінності, народні оповідання висловлюють занепокоєння, страх, загрозу, змальовують конфлікти і драми. Вони «є образом битви зі злом», і «чим більше загрожена цінність групи і особи, а оборона важча, тим більше ця історія набуває драматизму, тим більша її ударна сила» [115, с. 72].

Інші перекази мають сюжети, які можна згрупувати за такими мотивами і мотивами: «військова

Лист-трикутник з заслання, 1947 р. Світлина О. Кузьменко, 12.07.2013 р.

«Добрий день, мамцю! Не знаю, як вам написати про вашу Ганю...». Лист до матері в с. Бутилів Снятинського р-ну. Світлина О. Кузьменко, 12.07.2013 р.

дисципліна», «ворог» (про «неграмотних» черкесів (Коршів Кол.) і «багатих» москалів, про «перших» і «других» москалів: «Та перші москалі, то були добрі москалі. Бо казали, «як будуть москалі, то буде хліб на столі» Стриганці Тисм.); «полон» (сюжет про втечу січового стрільця з сибірського полону (Вел. Кам'янка Кол.) [3, арк. 32], про поневіряння батька в італійському полоні (Гарасимів Тл.); «кмітливий герой» (як січовий стрілець вийшов з оточення) і «військова поразка» (переказ «про підступних денікінців на переговорах з січовими стрільцями» (Тишківці Гор.) [3, арк. 122], про «розброд в УГА» (Залуччя Кол.) [3, арк. 247]), «насильство» (як «москалі літали за жінками» (Угорники Кол.) [3, арк. 65]).

Пам'ятна дошка з каплиці, поставленої батьками на пошану сина, українського старшини УГА Данила Грималока (1892—1919), покутянина з с. Тишківці Городенківського р-ну. Світл. О. Кузьменко, 07.07.2013 р.

У багатьох переказах про війни і депортації, які побутують сьогодні на Покутті, повторюваним є мотив «людина голодує». Цей структурний елемент розкривається по-різному: як частина сюжетної колізії; як провідна характеристика персонажа, який терпить голод, зносить нужду і переслідування в італійському полоні, під час фронтових переходів, у переїздах в товарних вагонах на Сибір (Ісаків Тлум., Завалля Снят.); як елемент репліки та коментаря оповідача (зі слів Храпко Федори, 1933 р. н., із с. Завалля: «вижили в півголода, в півхолода»). Мотив концептуалізується у свідомості сучасного носія усної традиції як один з головних елементів, який конструює художній образ війни. Також він увиразнює семантику «трагічного» у змалюванні подій, що наступили після 1939 р. на Покутті, та оприявнило усі сторони жакливого сталінського геноциду. Продуктивність мотиву зумовлена силою виразних фізіологічних проявів відчуття голоду, стійкістю зорових образів, зокрема в описі людських тіл і їх частин, уражених хронічним недоїданням:

«Я пам'ятаю, це мама моя розказувала, що «приходили і ...просто падали голодні і вмирали. З вагонів в Коршеві падали. Їздили на вагонах бесарабці. Та то й тут помидали наші місцеві. Голод дався взнаки. Сорок шостий, сорок сьомий роки. [Репліка сусідки: Матину їли] Матину.

Кропиву їли, їли! Каже мама: «вдосвіта треба було вставати, би найти молоденьку кропиву, матину». Аякже, біда була! Село. І купа людей. Спух. Ноги спухли, живіт спух. На другий день померли. Всьо!» (Жукотин Кол.) [3, с. 230].

Темі голоду присвячено цілий цикл локальних переказів про голодних «бесарабців», які йшли на Покуття через ріку Черемош і від знесилення топилися:

«Умирали. Умирали. Таки навіть дуже! Я сама пам'ятаю, шо... Йде бесараб, йде, впаде. Впаде, впаде і вмере. Шо тогди дуже... Переходили воду. Як упав в воду, так і поплив (мертвий. — О. К.). Тогди дуже оце було ... погано» (Княже Снят.) [4].

У 1946—1947 рр., втікаючи від голоду, тисячі мешканців південних областей прийшли на Західну Україну, про що залишилися місцеві спогади і перекази. Як свідчать дані з с. Княже на Снятинщині, село прогудувати всіх не мало змоги, через те багато з голодуючих згинуло та були поховані на Каплинських Обочах без будь-якого обліку, а могили безіменних померлих радянська влада зрівняла з землею [120].

У народній прозі з Покуття, в якій задіяний цілий комплекс мотивів драматичної екзистенції, слід згадати сюжети з Другої світової війни, яка принесла найбільше нещастя і страждань. Серед малодосліджених прозових творів, які побутують на Покутті і потребують запису, розповіді про остарбайтерство, про німецький полон, про повстанський побут. У жіночому репертуарі функціонують перекази, які відображають народно-християнський досвід та різні прояви релігійності людини на війні, зокрема на фронті. Один з таких творів про бляшаний хрестик, який рятував від смерті, ми записали в с. Орелець:

«Я хочу ще вам розказати. Шо мій дедьо ... (я кажу дедьо, бо в нас кажут «дедьо»), як був на війні, то казали: шо так маскалі (тоті рускі)... особливо маскалі кричали: «Что ти... — вони кажут. — Ми не маєм шо робити».

Ну (дедьо. — О. К.) сидет, ше ніхто не стріляє. Та й роб'ят з тих-во... з блехи... з блехи роб'ят хрестики. А вони сміють сі ті (москалі. — О. К.). Але нарешті, як зачинає німец бити, а вони кажут: «Дай хрестик поцілювати!». Це дедьо мій так розказував» [4].

В оповідній традиції Покуття побутують також перекази, зміст яких стосується повоєнного періоду цілеспрямованої атеїзації, що супроводжувався ко-

муністичними настановами на знищення хрестів, масовим закриттям церков. У колективній пам'яті покутян такі життєві сюжети міцно утвердилися як перекази про «гріх» і «кару», що створені в руслі традиції 1920-х рр. «фольклору чудес», в якому одними з головних є мотиви більшовицького богохульства та покари за наругу над хрестом [40, с. 156]:

«Таке було (десь котріось і було, але то не знати котрі це). То такі молоді були, шо казали, шо «копав хрести». Копав ногов, а відтак нога тота йому відказала. Та й ходив, тай кривав. Та й махав. А другий помішев розумом, шо хрест трутив був. Відтак казали: що пішла його мама до ворожки, а ворожка сказала, що «най поставить тото на місце, відки взев». А він узев той хрест був трутив. А то ... тай казали, шо він був ухватив та забив у терні той хрест. Та й всьо. І такі так раптово помер, шо... Всекоє» (Жукотин Кол.) [3, с. 189].

Відзначимо, що покутські варіанти текстів про Божу кару є типологічно близькими до сучасних переказів з Бойківщини, в яких сакральний локус «церква» також виступає образним об'єктом традиційного мотиву «осквернителі святого місця зазнають Господньої кари».

Широкий жанровий і тематичний діапазон фольклорної неказкової прози Покуття передає, як висловився свого часу І. Франко, «живий, реальний ґрунт відомих фактів і відносин». Разом з тим специфіка репертуару оповідної традиції регіону виявляє філософсько-етичні, світоглядні, етностереотипні, моральні аспекти буття українців.

Сьогодні маємо нові суспільні кризи й зростає число учасників неоголошеної російсько-української війни, яка породжує нові драми та «історії з АТО», які тільки входять в усну оповідну традицію українців [29, с. 230—231]. На Покутті з'являються типові фольклорні мотиви та образи (рятивна материнська молитва, чудесне заступництво Гошівської Богоматері (Орелець Снят.), важкого полону), актуалізуються художні прийоми ідеалізації героя-воїна та різко негативного змалювання ворога. У цьому виявляється світоглядний потенціал наративних фольклорних жанрів, для яких, як справедливо стверджує Софія Грица, притаманний культурно-історичний вимір.

Висновки. Представлені у нашій статті відомості з історіографії фольклористичного вивчення Покуття та загальний аналіз усної народної творчості головню не-

«Я плакати буду, коли нагадаю собі ті слова...». Подружжя Жолобайло-Богдан Петрович, 1932 р. н. та Анна Миколаївна, 1940 р. н. Світлина О. Кузьменко, 11.07.2013 р.

«Отак давали хліба...». Про Голодомор 1932 р. на Черкащині розповідає Довгань Федір Прокопович, 1925 р. н., с. Олешків Снятинського р-ну. Світлина О. Кузьменко, 19.07.2015 р.

обрядових жанрів дає змогу зробити головний висновок про те, що фольклор Покуття був і залишається достатньо багатим у плані генології, а його структурна частина перебуває в активній динаміці. На парадигма-

Наукові працівники Інститут народознавства НАН України на Покутті. Околиця Стариганців, 8 липня 2014 р. Світлина О. Кузьменко

тичному рівні фольклору у його жанрових модифікаціях найбільше помітні ті трансформаційні процеси, що були зумовлені значними історично-політичними подіями першої половини ХХ ст. (Перша світова війна, Друга світова війна та боротьба УПА, голод 1947 р., колективізація, виселення на Сибір) та інтеграційними, комунікативним змінами громадського життя традиційного села, яке за останньої третини ХХ ст. набрало виразного урбанізаційного спрямування. Це сприяє вираженню міжжанрової інтерференції не тільки позаобрядового фольклору, але його обрядової сфери, яка відзначається наявністю локальних анклавів побутування зразків архаїчної культури, зміст яких поступово набуває реально-побутового значення.

Підкреслимо, що пісенність Покуття продовжує наповнюватися текстами загальноукраїнського фонду. Їхня трансмісія полягає у повторюваності, що проявляється через перетікання чи оновлення мотивів (наприклад, мотив полону козака, ув'язнення козака турками з історичних, баладних пісень по новому звучить у мотиві ув'язнення повстанця). Більш помітною стає дифузія композиційних форм із запозиченням типових епізодів, із актуалізацією традиційної тропіки, загальних місць у фабулах новотворів. Загалом рух текстів, відображений у поезії, без сумніву, веде до родових змін.

Художня система необрядового фольклору перебуває у постійному русі. Механізм актуалізації традиційних персонажних та символічних просторових образів пов'язаний із включенням у текст актуальних стереотипних інформаційних знаків пам'яті, що виражають не тільки регіонально-локальну, але й ет-

номентальну українську специфіку. Серед настійкіших є традиційні формули межовості: «меланхолійної невпевненості» («йдуть марне літа»), «передбачення смерті» («летить ворон з чужих сторін та й жалібненько кряче»), «неможливого повернення» («а як же той пісочок зійде, тогди син з війська прийде»), «чужого простору» («чужа сторона»).

Детальніший структурно-семантичний аналіз української усної словесності Покуття, зокрема весільної пісенності, загадок, паремій, жанрів сатири-гумористики, а також порівняльно-типологічне вивчення покутської обрядової пісенності у її стосунку до фольклору суміжних регіонів становить перспективу фольклористичного дослідження.

Перелік умовних скорочень

Повіт — пов.; **райони**: Гор. — Городенківський, Кол. — Коломийський, Снят. — Снятинський, Тисм. — Тисменицький, Тл. — Тлумацький; **села**: Коломийського р-ну: Бабянка, Великий Ключів, Джурків, Жукотин, Коршів, Пилипи, Тростянка, **записувачі**: АП — Андрусак, Паньків, Ільк — Ількевич, Кобр — Кобринська, Кольб — Кольберг, Мак — Маковей, Март — Мартович, П — Павлик, Розд — Роздольський, Фр — Франко.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (Далі Архів ІН НАНУ). — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 381 а. — 90 арк. (Кузьменко О. Фольклорні записи стрілецьких пісень, 1992 р. [Львівська, Івано-Франківська обл.]).
2. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 437. — 160 арк. (Кузьменко О. Фольклорні записи з Покуття, 1997 р. [Коломийський, Городенківський, Снятинський р-ни Івано-Франківської обл.]).
3. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 731. — 320 арк. (Кузьменко О. Фольклорно-етнографічні записи з Покуття; Коломийський, Тлумацький, Городенківський, Снятинський р-ни Івано-Франківської обл., липень 2013 року).
4. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 766. — 220 арк. (Кузьменко О. Фольклорно-етнографічні записи з Покуття; Тлумацький, Тисменицький р-ни Івано-Франківської обл., липень 2014 р.).
5. Архів Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології при кафедрі музичної фольклористики Вищого музичного інституту імені Миколи Лисенка у Львові. — Ф. ЕК 34. — Спр. 4—6 (зап. Ю. Сливинського, 1978 р., с. Стецева Снятинський р-н); ЕК 40. — Спр. 5 (зап. Л. Кушлика, 1982 р., с. Заваля); ЕК 152. — Спр. 2—6 (зап. Л. Кушлика, 1996 р., с. Вовчківці Снятинський р-н); ЕК 161. —

- Спр. 1—6 (зап. В. Коваля, 1996 р., Коломийський р-н) та ін.
6. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. — Ф. Народного дому. — Од. зб. 91. — 19 арк. (Народні пісні з Покуття й Поділля [зап. 1850-ті рр.]).
 7. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Рильського (Далі НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського). — Ф. 14—3. — Од. зб. 23. — 80 арк. (Маньковський А.Г. Пісні (без мелодій), частушки, приказки, анекдоти. Нарис. Про часи Вітчизняної війни, пісні про німецьку неволю. 1942—1944 рр.)
 8. НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — Ф. 14—3. — Од. зб. 599. — 6 арк. (Григорак В. Весільні обряди та пісні Покуття. 1959 р.).
 9. НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського). — Ф. 28—3. — Од. зб. 116. — 140 арк. («Отдай мене, моя мати...» Пісні, балади, коломийки (без мел.) оповідання, перекази, колядки та ін. Історичні, рекрутські, весільні, побутові, родинні, жартівливі, сороміцькі та ін.).
 10. НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — Ф. 28—3. — Од. зб. 168. — 87 арк. («Було три брате». Пісні (б/мел), анекдоти, казки, побутові, колицькі пісні. Записано О. Дерев'янком на Львівщині, Станіславщині, Тернопільщині. 1902—1904 рр.).
 11. НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — Ф. 28—3. — Од. зб. 247. — 41 арк. («Я був в Румунії...» Оповідання, анекдоти, поетичні твори. Тематика історична (з часів Першої світової війни). Записав П. Шекерик-Доник на Станіславщині та ін місцевостях. 1915—1918).
 12. НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — Ф. 28—3. — Од. зб. 584. — 321 арк. (Гнатюк В. М. Сороміцькі приспівки).
 13. НАФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — Ф. 40—1. — Од. зб. 4. — 76 арк. (Роздольський О.І. Пісні історичні, соціально-побутові, родинно-побутові, весільні і коломийки. Без мел[одій]. Дожовтнева тематика. с. Серафимці, пов. Городенка. 1901 р.).
 14. Аникин В.П. Общерусское и локальное / В.П. Аникин // Теория фольклора: Курс лекций. — Москва: КДУ, 2007. — С. 366—387. — (3-е изд.).
 15. Балади кохання та дошлюбні взаємини / упоряд. О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук, А.І. Іваницький; вступ. ст. О.І. Дея. — Київ: Наукова думка, 1987. — 472 с.
 16. Балади: родинно-побутові стосунки / упоряд. О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук, А.І. Іваницький; вступ. ст. О.І. Дея. — Київ: Наукова думка, 1988. — 528 с.
 17. Будь здорова, землице. Українські народні пісні про еміграцію / упоряд., вступ. ст. і приміт. С. Грица. — Київ: Музична Україна, 1991. — 175 с.
 18. Весіле в селі Ілинцях, Снятинського пов[іту] / записала Олена Голубовичева. 1914 р. // Матеріали до української етнології. — Львів, 1919. — Т. 19—20. — С. 177—193.
 19. Весіле в Делешеві, Городенківського пов[іту] / записав Іван Волошинський // Матеріали до української етнології. — Львів, 1919. — Т. 19—20. — С. 177—193.
 20. Весілля: у двох книгах / упоряд. текстів, приміт. М.М. Шубравської; нотний матер. упоряд. О.А. Правдюк. — Київ: Наукова думка, 1970. — Кн. 2. — 477 с.
 21. Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. / зібрав, упоряд. і пояснив Др. І. Франко. — Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006—2007. — (2-ге вид.).
 22. Гевко Д. З народної творчості Городенки / Денис Гевко // Городенщина: історично-мемуарний збірник / за ред. Михайла Марунчака. — Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег: НТШ, 1978. — С. 113—121.
 23. Гнатюк В. Народні оповідання про тротюнарів / Володимир Гнатюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1915. — Т. 122. — С. 167—211.
 24. Гнатюк В. Rokucie. Uzupełnienie dawniej ogłoszonego dzieła ś. p. Oskara Kolberga. Z rękopisów rozgonych wydał dr. Stanisław Zdziański, Kraków, 1904, st. 21 (відбитка з Materiał-ів Komisji antrop. i etnogr., t. III) / Володимир Гнатюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — 1905. — Т. LXIV. — С. 39—42.
 25. Голубець О. «Джурило» в українській гаївковій традиції / Орися Голубець // Матеріали до української етнології. — Київ, 2002. — Вип. 2 (5). — С. 355—359.
 26. Грабовецький В. Вступ / В. Грабовецький, А. Королько, В. Марчук, М. Паньків // Покуття: історико-етнографічний нарис / автор ідеї та кер. автор. кол. В. Марчук; гол. ред. А. Королько. — Львів: Манускрипт, 2010. — С. 10—15.
 27. Грица С. Час і простір у фольклорі, його стратифікація у зв'язку з етнографічним регіонуванням України / Софія Грица // Трансмісія фольклорної традиції: етномузикологічні розвідки. — Київ; Тернопіль: Астон, 2002. — С. 7—32.
 28. Гунько О. Завалля в пам'ятках старовини і сучасності. Кн. 2: З історії поколінь / Орест Гунько. — Снятин: ПрутПринт, 2007. — 180 с.
 29. Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України: матеріали Круглого столу / голов. ред. Г. Скрипник; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, м. Київ, 22 вересня 2015 року. — Київ, 2015. — 276 с.
 30. Данилишин І. Хом'яківка моя: матеріали до історії села / І. Данилишин. — Снятин: ПрутПринт, 2005. — 92 с.
 31. Дев'ята межа. Сто притч з Покуття / запис, літерат. підготовка, упоряд. Михайла Буджака. — Івано-Франківськ, 2004.
 32. Дей О. Збірка народних пісень Наталії Кобринської / Олексій Дей // Спілкування митців з народною поезією. — Київ: Наукова думка, 1981. — С. 78—119.
 33. Дей О. Народні пісні з Русова у записах Василя Стефаника / Олексій Дей // Спілкування митців з народною поезією. — Київ: Наукова думка, 1981. — С. 128—145.
 34. Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940—2000 років (історико-фольклористичне дослідження) / Григорій Дем'ян. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2003. — 581 с.
 35. Дей О.І. Українська народна балада / О.І. Дей. — Київ: Наукова думка, 1986. — 263 с.

36. Джорджевич С. Методологічні проблеми територіального дослідження фольклору: репертуар гусярів / Сміяна Джорджевич // Народна творчість та етнологія. — 2012. — № 2. — С. 94—100.
37. Диво Сухой Долини. Казки, притчі та ладкання Марії Ткачук / запис, упоряд. та підготовка текстів М. Буджака. — Львів, 2003.
38. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880) / М. Драгоманов. — Київ : Друкарня акціонер. т-ва «П. Барський», 1918. — 154 с. — (Вид. 2-ге).
39. Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. / М. Драгоманов. — Женева, 1885. — Частина перша. — Розділ I, II.
40. Дяків В. «Фольклор чудес» у підрадянській Україні 1920-х років / Володимир Дяків. — Львів, 2008. — 256 с.
41. Енциклопедія Коломийщини. — Зшитки 1—14 (літери А—Д, Ч—Я) / за ред. Миколи Васильчика, Миколи Савчука. — Коломия : Вік, 1996—2002.
42. Єфремова Л. Частотний каталог українського пісенного фольклору / Л. Єфремова : в 3-х ч. — Частина 1: Опис. — Київ : Наукова думка, 2009. — 720 с.
43. Жмундуляк Д. Народна пісенність Покуття: особливості сучасного функціонування : автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.07 / Д.Д. Жмундуляк. — Київ, 2002. — 20 с.
44. Збир І. Оскар Кольберг і його збірник «Покуття» / Ірина Збир. — Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2014. — 270 с.
45. Зварич І. Міф у генезі художнього мислення / І. Зварич. — Чернівці : Золоті литаври, 2002. — 236 с.
46. Знадоби до галицько-руської демонології / збір. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1904. — Т. 15. — 272 с.
47. З уст народних / упоряд. Емілія Кулик. — Тлумач : [б. в.], 1999. — 107 с.
48. Історичні пісні / упоряд., вступ. ст. І.П. Березовський, М.С. Родіна, В.Г. Хоменко. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. — 1067 с.
49. Казки Підгір'я / записи, впорядкування, післямова Степана Пушика. — Ужгород : Карпати, 1976. — 208 с.
50. Кафарський В. Угорники: етнографічний нарис / В. Кафарський. — Івано-Франківськ, 2011. — 468 с.
51. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Роман Кирчів. — Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2010. — 536 с.
52. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» / Р. Кирчів. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. — 422 с. — (2-е вид.)
53. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: нариси і статті / Роман Кирчів. — Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2002. — 352 с.
54. Кирчів Р. Історіографія етнографічного дослідження Покуття / Роман Кирчів // Народознавчі зошити. — 2015. — № 1. — С. 70—90.
55. Коваль-Фучило І. Українські голосіння: історія фіксації і локальні особливості побутування / упоряд. І. Коваль-Фучило ; наук. ред. Л. Іваннікова // Голосіння / НАН України; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — Київ, 2012. — С. 5—40.
56. Коломийки / збір. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1905—1907. — Т. 17—19.
57. Колядки і щедрівки / збір. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1914. — Т. 35. — XXXIV, 270 с.; Т. 36. — XXXV, 380 с.
58. Кольберг О. Казки Покуття / Оскар Кольберг ; упоряд., підготовка текстів, вступ. ст., приміт. та словн. І.В. Хланта. — Ужгород : Карпати, 1990. — 327 с.
59. Кузеля З. Племінний розподіл і етнографічні групи / З. Кузеля // Енциклопедія українознавства : в 3-х т. / за гол. ред. проф. д-ра В. Кубійовича і проф. д-ра З. Кузеля. — Т. 1: Загальна частина (препринт. відтвор. з вид. 1949 р.) / Ін-т української археографії АН України. — Київ : Віпол, 1994. — С. 194—200.
60. Кузьменко О. Морфологія українських соціально-побутових пісень: традиція й трансформація тексту (на матеріалі власних записів з Рогатинщини) // Міфологія і фольклор. — 2013. — № 1. — С. 14—26.
61. Кузьменко О. Особливості поезики фольклорної прози з Покуття (локальний вимір історичної травми) / Оксана Кузьменко // Етнокультура порубіжжя: локально-територіальні особливості: зб. наук. пр. / редкол.: Борисенко В.К., Дмитренко М.К., Кожоляно Г.К. та ін. — Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2014. — С. 228—239.
62. Кузьменко О. Соціально-побутові пісні Бойківщини у діахронному вимірі / Оксана Кузьменко // Lemkowie, bojkowie, rusini — historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. nauk. S. Durda, V. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Śmigiel. — Tom IV. — Cz. 2. — Słupsk ; Zielona Góra, 2012. — С. 544—545.
63. Кузьменко О. Соціально-побутова пісенність Покуття: трансмісія локальної традиції / Оксана Кузьменко // Локальна та регіональна специфіка традиційної культури: зб. наук. пр. / редкол.: Борисенко В.К., Дмитренко М.К., Кожоляно Г.К. та ін. — Одеса : Вид-во КП ОМД, 2013. — С. 298—316.
64. Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність / Оксана Кузьменко. — Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2009. — 295 с.
65. Кузьменко О.М. Первая мировая война в фольклорной рецепции украинцев / О.М. Кузьменко // Живая старина. — 2014. — № 4 (84). — С. 24—29.
66. Літопис Української Повстанської Армії / упоряд., ред. і автор передм. З. Лавришин. — Торонто ; Львів : Літопис УПА, 1996—1997. — Т. 25: Пісні УПА. — 555 с.
67. Луцак Г. Коломийку заспіваймо / Галина Луцак. — Коломия, 2002. — 16 с.
68. Луцький Ю. Роздуми над словом «Україна» у народних піснях / Юрій Луцький // Сучасність. — 1993. — № 8. — С. 117—122.

69. Марусик П. Белелує, колиско моя: історія, етнографія, побут, покутського села / Петро Марусик. — Галич, 2000. — С. 177—197.
70. Миронюк М. Історія Королівки з найдавніших часів до сьогодні / М. Миронюк. — Коломия, 2008.
71. Мишащук В. Географія фольклорно-збирацької роботи Богдана Заклинського / Вікторія Мишащук // Народознавчі зошити. — 2015. — № 3 (123). — С. 733—739.
72. Мишанич С. Локально-монографічне дослідження фольклору / Степан Мишанич // Фольклористичні та літературознавчі праці. — Том 1. — Донецьк : ДНУ, 2003. — С. 67—88.
73. Мохорух Д.І. Мої співочі Топорівці (фольклорний образ села) / Д.І. Мохорух. — Косів : Писаний камінь, 2008. — 312 с.
74. Наймитські та заробітчанські пісні: збірник / ред. колегія: О.І. Дей (голова) та ін.; авт. передмови С.Й. Грица. — Київ : Наукова думка, 1975. — 573 с.
75. Народні оповідання / упоряд., вступ. ст. та приміт. С.В. Мишанич. — Київ : Наукова думка, 1983. — 502 с.
76. Народні пісні в записах Володимира Гнатюка / упоряд., вступ. ст. та прим. М. Яценка. — Київ : Муз. Україна, 1971. — 323 с.
77. Народні пісні в записах Григорія Ільковича / вступ. ст. Р.Ф. Кирчіва; упоряд. і приміт. Г.В. Дем'яна, Р.Ф. Кирчіва. — Львів : Каменяр, 2003. — 142 с.
78. Народні пісні в записах Івана Вагилевича / упоряд. М. Шалати. — Київ : Муз. Україна, 1983.
79. Народні пісні в записах Івана Франка / упоряд., вступ. ст. і приміт. О.І. Дея. — Київ : Муз. Україна, 1981. — 336 с. — (2-ге вид).
80. Народні пісні в записах Михайла Павлика / упоряд. і приміт. О.І. Дея та В. Качкана; вступ. ст. О.І. Дея. — Київ : Муз. Україна, 1974. — 320 с.
81. Народні пісні в записах Осипа Маковея / упоряд., вступ. ст. і приміт. В.А. Качкана. — Київ : Муз. Україна, 1981. — 104 с.
82. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. — Ч. III: Разнотчтения и дополнения. Отд. 1: Думы и думки — Москва, 1878. — 323 с.
83. Неклюдов С.Ю. Диалектность — региональность — универсальность в фольклоре / С.Ю. Неклюдов // Универсалии русской литературы. — Вып. 4. — Воронеж : Научная книга, 2012. — С. 8—38.
84. Новак В.С. Рєгіональні фальклор / В.С. Новак // Беларускі фальклор: энцыклапедыя : у 2-х т. — Т. 2. — Мінськ, 2006. — С. 470—471.
85. Ой не коси, бузьку сіна: народні пісні Покуття / запис, нотація та упоряд. К. Смаль. — Снятин : Прут Принт, 2008. — 264 с.
86. Павленко І.Я. Легенди та перекази Нижньої Наддніпряни: буття у просторі та часі / І.Я. Павленко. — Запоріжжя, 2006. — 243 с.
87. Паньків М. Текла кровця по Україні (топоніми, легенди та пісні про татарські напади на Прикарпаття з середини XV до початку XVIII ст.). — Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. — 224 с.
88. Пісні з Покуття (пісні записані в селі Вербівці Городенківського р-ну Миколою Андрусюком та Михайлом Паньківим). — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. — 279 с.
89. Погребенник Ф. Фольклорні зацікавлення Леся Мартовича / Федір Погребенник // Народна творчість та етнографія. — 1969. — № 6. — С. 70—73.
90. Похоронні звичаї і голосіння в Городенщині / записав Іван Волошинський // Матеріали до української етнології. — Львів, 1919. — Т. 19—20. — С. 194—213.
91. Путилов Б. Региональное / локальное начало в фольклоре / Борис Путилов // Фольклор и народная культура. In memoriam. — СПб. : Петербургское востоковедение, 2003. — (Etnografica Petropolitana, IX). — С. 156—166.
92. Рекрутські та солдатські пісні: збірник / ред. колегія: О.І. Дей (голова) та ін.; вступ. стаття О.А. Правдюк. — Київ : Наукова думка, 1974. — 620 с.
93. Савчук М. Весілля / Микола Савчук // Енциклопедія Коломийщини. — Зш. 3 (літера В) / за ред. Миколи Васильчика, Миколи Савчука. — Коломия : Вік, 2000. — С. 60—85.
94. Савчук М. Кишеньковий довідник. Коломийки / Микола Савчук. — Коломия : Вік, 2008.
95. Саламаха О. [Кузьменко О.]. Пісня про повстанця-друкаря / Оксана Саламаха // Державність. — 1992. — № 4. — С. 55—56.
96. Свирида И.И. Культура и пространство: аспекты изучения / И.И. Свирида // Культура и пространство. Славянский мир. — Москва : Логос, 2004. — С. 5—16.
97. Сливинський Ю. Мелогографія збірника Оскара Кольберга «Покуття» / Юрій Сливинський // Етномузыка: зб. статей та мат. — Львів, 2011. — Число 7 (2010) / упоряд. Б. Луканюк. — С. 79—89 (Науковий збірник ЛНМА ім. М. Лисенка).
98. Сокіл В. Українські історико-героїчні перекази / Василь Сокіл. — Львів, 2003. — 320 с.
99. Сокіл В. Народні легенди та перекази українців Карпат / Василь Сокіл. — Київ : Наукова думка, 1995. — 158 с.
100. Сокіл Г. Покутське сузір'я збирачів словесності (Л. Мартович, В. Равлюк, В. Стефанік, І. Волошинський, О. Іванчук) / Ганна Сокіл // Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX ст.: історико-теоретичний дискурс. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. — С. 344—375.
101. Співанки-хроніки. Новини: збірник / ред. колегія: О.І. Дей (голова) та ін.; вступ. статті О.І. Дея та С.Й. Грици. — Київ : Наукова думка, 1972. — 558 с.
102. Стефурак Є. Записи пісень (у с. Топорівці 1972—1990 рр.) / Є. Стефурак // Городенщина. Історично-

- мемуарний збірник / гол. ред. Василь Никифорук. — Т. 2. — Нью-Йорк ; Городенка : Вік, 2002. — С. 320—327.
103. Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О.М. Кузьменко. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005. — 639 с.
 104. Томащук М. Спалах. Сторінки з літопису боротьби за національну незалежність / М. Томащук. — Коломия, 2004.
 105. Українські народні байки (звіриний епос). — Т. 1—2 / збір. В. Гнатюк // Етнографічний збірник. — Львів, 1916. — Т. 37—38. — LVI, 559 с.
 106. Українські народні казки: Книга 12. Казки Покуття: Ч. 1 / запис, упоряд., літ. опрацюв. М. Зінчука. — Тернопіль : Богдан, 2005. — 416 с.
 107. Фольклорні скарби Прикарпаття: бібліографічний покажчик / ОУНБ ім. І.Франка; уклад. В. Дволітка; вступ. ст. Є. Барана. — Івано-Франківськ, 2010. — 62 с.
 108. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. — Київ : Наукова думка, 1984. — Т. 42.
 109. Франко І.Я. З уст народу / І.Я. Франко // Додаткові томи до зібрання творів : у 50-ти томах — Київ : Наукова думка, 2008. — Т. 53. — С. 413—418.
 110. Харитон В. Населені пункти Снятинщини: історичне минуле, культурні традиції, персоналії / Василь Харитон. — Снятин : ПрутПринт, 2010. — 304 с.
 111. Харитон В. Там, де добрі лови: нарис історії Тулови / В. Харитон, М. Бійовський. — Снятин : ПрутПринт, 2000. — 64 с.
 112. Чарівне горнятко / зап. текстів С. Далаврука, М. Івасюка, В. Бандурка та С. Пушика; упоряд. С. Далаврук та М. Івасюк. — Ужгород : Карпати, 1971. — 256 с.
 113. Чумацькі пісні / упоряд., автор вступ. ст. О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук, А.І. Іваницький. — Київ : Наукова думка, 1975. — 542 с.
 114. Храпко Е. Історія Завалля: історико-етнографічний нарис / Емануїл Храпко. — Коломия : Вік, 1997. — 285 с.
 115. Czubala D. O powieści z życia. Z badań nad folklorem współczesnym / Czubala D. — Katowice : Un-t Śląski, 1985. — 109 s.
 116. Kolberg O. Pokucie. Cz. 2: Dzieła wszystkie / Oskar Kolberg. — Wrocław ; Poznań : Polskie Wyd-wo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wyd-cza, 1963. — Т. 30. — X, 300 s. — (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze).
 117. Pauli Ž. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. Т. 1—2 / Żegota Pauli. — Lwów : Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1839.
 118. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego / zebrał i wydał Wacław z Oleska. — Lwów, 1833. — 522 s.
 119. Wójcicki K.W. Pieśni ludu Biało-Chorwatów, Mazurów i Rusi z nad Bugu / Kazimierz Władysław Wójcicki. — Warszawa, 1836—1837. — Т. 1, 2.
 120. Княже (Снятинський р-н). — Електронний ресурс. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Княже_\(Снятинський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Княже_(Снятинський_район)) (20.09.2015).

Oksana Kuzmenko

THE FOLKLORE OF POKUTTIA: DYNAMICS OF TRADITION

In this article the author makes the combined genre-thematic and structural-semantic analysis of the folklore prose from Pokuttia. The article elucidates the major issues of historiography and the peculiarities of the dynamics of the artistic system. It deeply analyzes the poetics in non-ritual lyric-epic and lyric songs, laments, legends recorded by the author in Pokuttia in 1992, 1997, 2013—2015. The author carries out the comparative and typological analysis of old and contemporary samples (within the framework of the 19th—21st century records) which happen to exist in the tradition of the region and its borderlands (with Hutsul sub-ethnic region, eastern Boyko sub-ethnic region, Bukovyna foothills). The article reveals the peculiarities of repertoire combination and stylistic changes which secure the transition from lyricism-influenced epic texts to lyricism-influenced ones. It analyzes the paradigmatic level of diachronic changes in the semantics of traditional subjective images (mother, son-warrior), symbolic images and concepts (Mother Ukraine, War). The morphological changes presented in contemporary variants have been assessed. It is for the first time that legends and memoir stories about WWI and WWII events, the famine of 1947 — all recorded by the author, are introduced to the scholarship.

Keywords: Pokuttia, folklore, local tradition, variant, motif, image, folklore text, songs, oral narrative, legend, memoir story.

Oksana Kuzmenko

ФОЛЬКЛОР ПОКУТТЯ: ДИНАМІКА ТРАДИЦІЙ

В статті автора проведено комплексний жанрово-тематический і структурно-семантичний аналіз фольклору Покуття. Освітлені головні питання історіографії та особливостей динаміки художественної системи. Глибоже проаналізована поезика необрядних лірико-епічних і лірических песен, причитаній, преданій, которые автор записала на території Покуття в 1992, 1997, 2013—2015 гг. Сделан сравнительно-типологический анализ более давних и новых произведений (в рамках записей XIX—XXI вв.), которые бытуют в традиции региона и его пограничья (с Гуцульщиной, восточной Бойковщиной, буковинским Подгорьем). Выявлены особенности репертуарного состава и те стилистические изменения, которые закрепляют переход от лирико-эпических до лирических текстов. Проанализирован парадигматический уровень диахронный изменений в семантике традиционных субъектных образов (матери, сына-воина), символических образов и концептов (мать-Украина, чужбина, война). Дана оценка морфологическим изменениям, которые имеются в вариантах нового времени. Впервые введено в научный оборот исторические предания и рассказы о событиях Первой и Второй мировой войны, о голоде 1947 года, которые записала автор.

Ключевые слова: Покутье, фольклор, локальная традиция, вариант, мотив, образ, фольклорное произведение, песни, устный нарратив, легенда, рассказ-меморат.